

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО МІЖНАРОДНИХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Харківський інститут соціальних
досліджень

ULAG

UKRAINIAN
LEGAL
ADVISORY
GROUP

Дослідження виконане на замовлення та за фінансової підтримки Української Правової Консультативної Групи.

Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження / Харківський інститут соціальних досліджень. — Київ, 2024. — 47 с.

Звіт містить результати дослідження щодо ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів, оцінки безпеки свідків воєнних злочинів, допомоги постраждалим від воєнних злочинів та в цілому доступу та довіри до національного та міжнародного правосуддя.

Результати дослідження будуть цікаві, передусім, державним органам влади та представникам громадянського суспільства, які працюють в темі правосуддя та міжнародних воєнних злочинів, а також всім зацікавленим особам.

ЗМІСТ

Методологія	4
Соціально-демографічні характеристики учасників опитування	5
Ставлення до найтяжчих міжнародних злочинів	12
Статус і допомога постраждалим від найтяжчих злочинів	19
Оцінка безпеки свідків воєнних злочинів	26
Доступ та довіра до правосуддя в Україні	30
Досвід звернення до правоохоронних органів щодо найтяжчих злочинів	39
Висновки	46

МЕТОДОЛОГІЯ

Методологія дослідження включала в себе:

1. Опитування громадської думки

Географія: Україна, підконтрольна українській владі територія.

Методологія: Кількісне стандартизоване опитування жителів України у віці 18 років і старше методом особистих інтерв'ю в техніці віч-на-віч (F2F) за допомогою планшетів і комп'ютерної платформи «Lemur» (TAPI) за місцем проживання респондентів.

Обсяг вибіркової сукупності: 1119 респондентів.

Дизайн вибірки: вибірка маршрутна комбінована — ймовірнісна на щаблі вибору населених пунктів і стартових адрес для маршрутів, квотна на щаблі вибору респондента за місцем проживання (за статовіковими квотами). Вибірка пропорційно стратифікована за регіонами України (Центр / Північ / Захід / Схід / Південь) та типом населених пунктів (міське населення / сільське населення). Статистичною базою для стратифікації і квот є дані Державної служби статистики України на початок 2022 року. Статистична помилка з імовірністю 0.95 для даних одномірних розподілів не перевищує 3% (теоретична похибка без урахування вибіркового дизайн-ефекту).

Склад макрорегіонів:

ЦЕНТР: Вінницька область, Кіровоградська область, Полтавська область, Черкаська область, Київська область, м. Київ.

ПІВНІЧ: Житомирська область, Сумська область, Чернігівська область.

ЗАХІД: Волинська область, Закарпатська область, Івано-Франківська область, Львівська область, Рівненська область, Тернопільська область, Хмельницька область, Чернівецька область.

СХІД: Дніпропетровська область, Краматорський та Покровський район Донецької області, Запорізький район Запорізької області, Харківська область (крім Куп'янського району).

ПІВДЕНЬ: Миколаївська область, Одеська область, Бериславський та Херсонський райони Херсонської області.

2. Проведення шести фокус-груп і двох глибинних інтерв'ю з людьми, які так чи інакше постраждали від війни:

- Дві фокус-групи – з внутрішньо переміщеними особами;
- Одна фокус-група – з населенням, що проживає в районі активних бойових дій;
- Одна фокус-група – з сім'ями, де є маленькі діти (до 5 років)/багатодітні сім'ї/одинокі батьки, які проживають в районі активних бойових дій;
- Одна фокус-група – з людьми, які втратили житло або інше коштовне майно;
- Одна фокус-група – з сім'ями зниклих безвісти;
- Два глибинних інтерв'ю – з людьми, визнаними постраждалими по 438 Кримінального кодексу України.

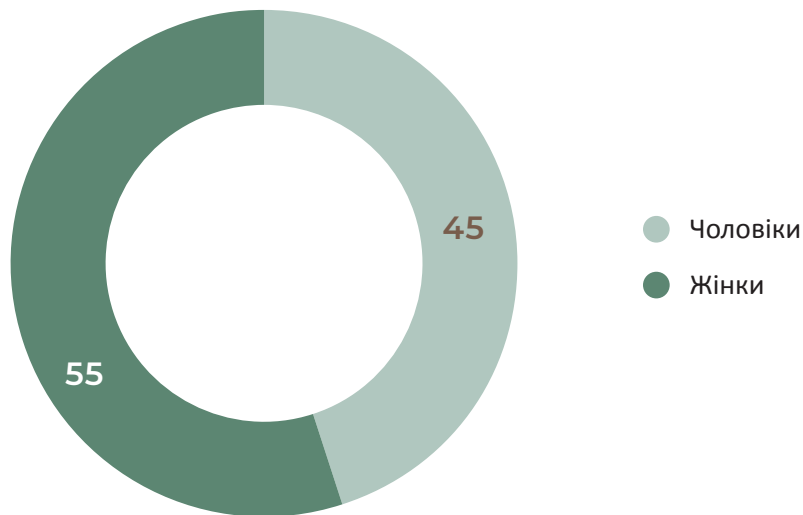
3. Проведення семи глибинних інтерв'ю з експертами – працівниками Національної поліції, соціальних служб та представниками громадських організацій, які займаються допомогою людям, постраждалим від війни.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ ОПИТУВАННЯ

Серед опитаних 55 % жінок і 45 % чоловіків.

СТАТЬ РЕСПОНДЕНТІВ

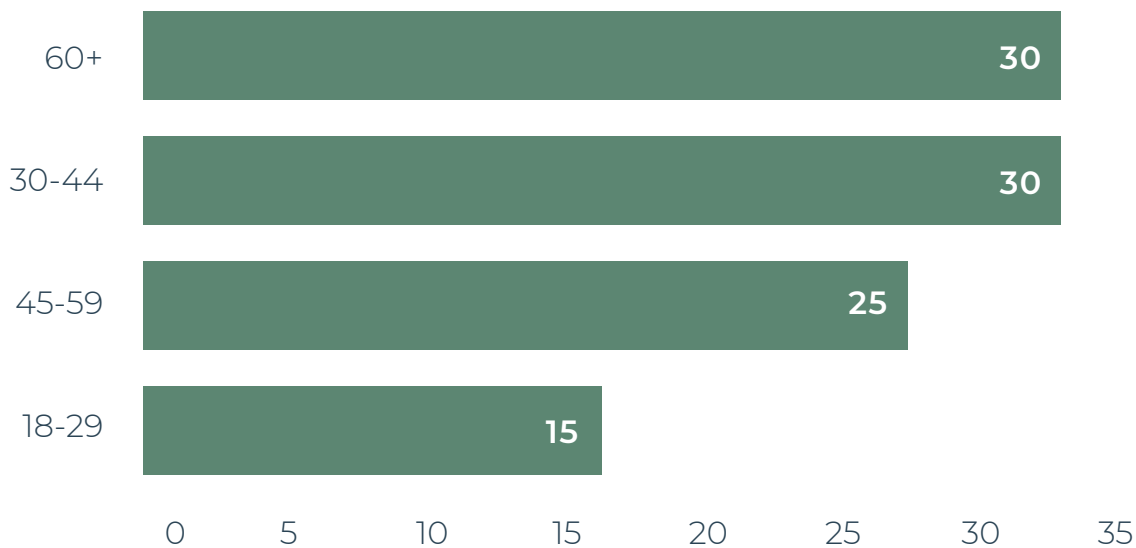
(у % до опитаних)

Третина респондентів – люди у віці 60 років і більше, кожен четвертий – у віці 45-59 років. Ще третина опитаних – люди середнього віку (30-44 роки). 15 % - молоді люди у віці 18-29 років.

ВІК РЕСПОНДЕНТІВ

(у % до опитаних)

60% опитаних мешкають у великих містах, третина – в сільській місцевості, 7 % - живуть в малих містах.

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ

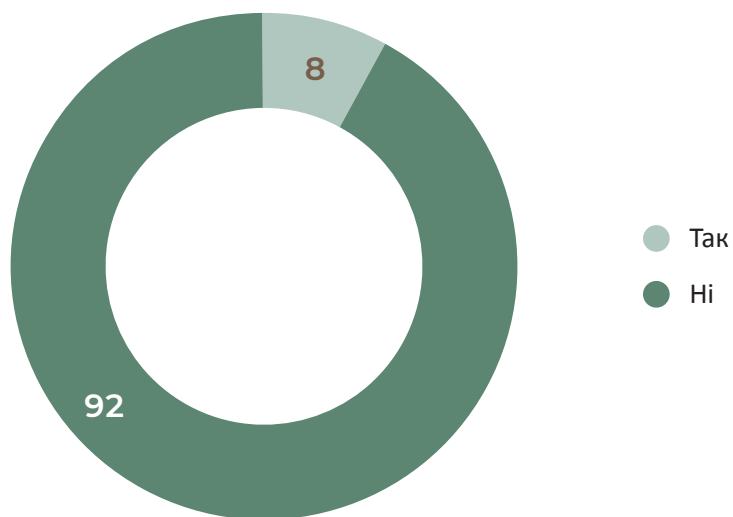
(у % до опитаних)

8% з опитаних мають статус ВПО.

ЧИ МАЄТЕ ВИ СТАТУС ВПО?

(у % до опитаних)

Більше третини ВПО виїхали з Донецької області. Ще 16% виїхали з Луганської області та 13% – з Херсонської.

ЗВІДКИ ВИЇХАЛИ РЕСПОНДЕНТИ ЯК ВПО

(у % до тих, хто вказали, що мають такий статус)

Більшість респондентів (87%) зазначили, що їхнє житло не зазнало пошкоджень/руйнувань внаслідок війни. На протилежний досвід вказали 12% опитаних.

ЧИ БУЛО ВАШЕ ВЛАСНЕ ЖИТЛО ПОШКОДЖЕНО / ЗРУЙНОВАНО ВНАСЛІДОК ВІЙНИ?

(у % до опитаних)

Найбільша частка респондентів (38%) не отримували державну грошову допомогу або компенсацію за пошкоджене/зруйноване житло, проте близько третини опитаних зазначили, що мають такий досвід.

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ ДЕРЖАВНУ ГРОШОВУ ДОПОМОГУ /КОМПЕНСАЦІЮ ЗА ПОШКОДЖЕНЕ / ЗРУЙНОВАНЕ ЖИТЛО?

(у % до тих, хто зазначили про таку проблему)

Майже половина опитаних мають неповну вищу/вище освіту або науковий ступінь.

РІВЕНЬ ОСВІТИ РЕСПОНДЕНТІВ

(у % до опитаних)

Серед опитаних 15% вказали, що вони мають хронічні захворювання, 9% – інвалідність. 6% є військовослужбовцями, військовозобов'язаними або резервістами, які отримали поранення. 61% респондентів не відносять себе до соціально вразливих категорій населення.

ЧИ МОЖНА ВАС ВІДНЕСТИ ДО ТАКИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ?

(у % до опитаних)

Респонденти переважно мають нижче середнього (32 %) або середній достаток (36%). 15 % знаходяться на межі бідності (15 %).

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ РОДИН РЕСПОНДЕНТІВ

(у % до опитаних)

64% респондентів мають заробітну плату як основне джерело доходів, більше третини отримують пенсію. Серед інших варіантів відповідей респонденти зазначали про те, що підробляють або не мають доходів.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ РЕСПОНДЕНТІВ

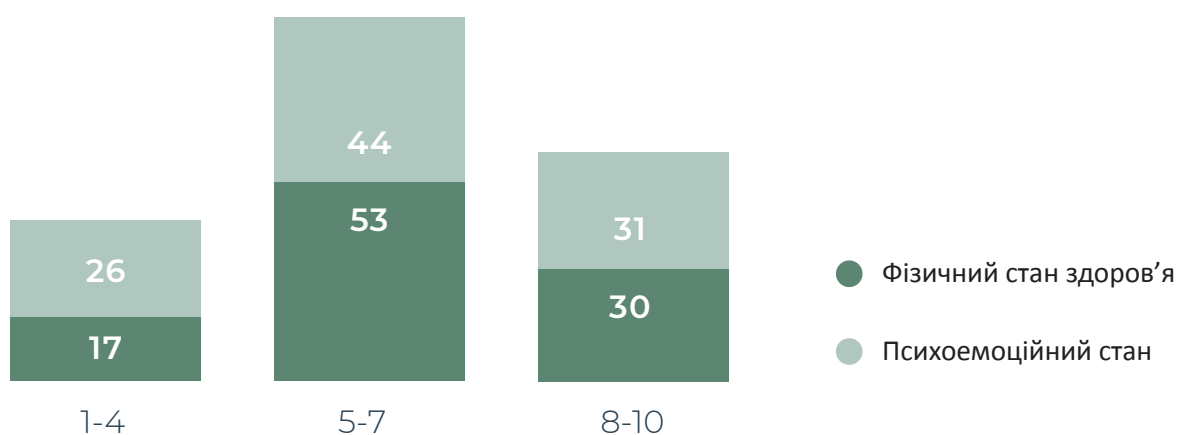
(у % до ОПИТАНИХ)

Респонденти оцінюють свої фізичний та психоемоційний стани майже однаково, найчастіше на 5-7 балів з 10. Проте в середньому власний фізичний стан здоров'я опитані оцінюють трохи краще, ніж психоемоційний стан (6,19 та 5,99 балів відповідно).

ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ВЛАСНИЙ СТАН ЗДОРОВ'Я

(у % до ОПИТАНИХ)

Більшість громадян (69 %) із початку війни переживали такі події, як обстріли, бомбардування населеного пункту, де вони проживали/-ють. 11% стикалися з відсутністю необхідних ліків, ще 10% - зі смертю рідних або близьких. 7 % зіштовхнулися з відсутністю невідкладної медичної допомоги.

ЧИ ПЕРЕЖИВАЛИ ВИ ТАКІ ПОДІЇ З ПОЧАТКУ ВІЙНИ?

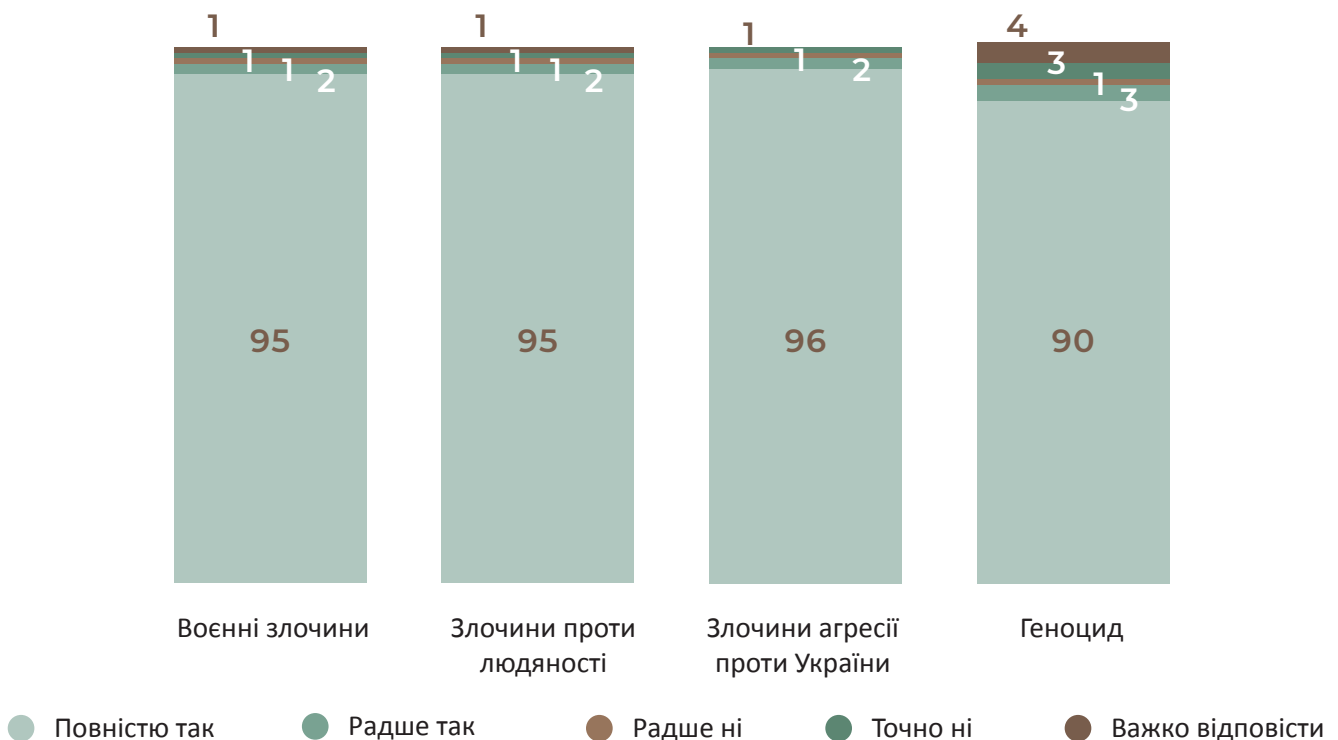
(у % до відповідей)

СТАВЛЕННЯ ДО НАЙТЯЖЧИХ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Майже всі респонденти повністю погоджуються з тим, що Росія вчиняє проти України воєнні злочини (95%), злочини проти людяності (95%), злочини агресії (96%) та геноцид (90%). Щодо геноциду у порівнянні з іншими міжнародними злочинами дещо більше тих, хто не погоджується або зазначили, що їм важко відповісти на це питання (1% і 4% відповідно).

ЧИ МОЖНА ВВАЖАТИ, ЩО РОСІЯ ВЧИНЯЄ ПРОТИ УКРАЇНИ НАСТУПНІ ЗЛОЧИНИ (у % до ОПИТАНИХ)

У фокус-групах та глибинних інтерв'ю абсолютно всі постраждалі громадяни, незалежно від категорії, до якої вони належать, впевнено погодилися з тим, що Росія вчиняє найтяжчі міжнародні злочини проти України, насамперед геноцид населення.

«Головний злочин – це геноцид українського народу. Це повинно в міжнародному суді розслідуватись. Ця війна повинна бути визнана геноцидом, і що вона направлена на знищення української нації, української свідомості»

Із фокус-групи з постраждалими від війни людьми

«У нас саме звичайний геноцид нації нашої йде, у нас знущуються з людей, як з мирних, так і з військових у полоні, ми можемо побачити. Нас вважають, що ми не люди, людина - це найвища цінність в суспільстві повинна бути. А так звісно, що дітям вчиться не дають, працювати не дають, немає впевненості ніякої в завтрашньому дні»

Із фокус-групи з постраждалими від війни людьми

Загалом серед ключових воєнних злочинів, які вчиняє Росія щодо українців, вказували на вбивства цивільного населення, руйнування житлових будинків, цивільної інфраструктури, нанесення психоло-

гічних травм українцям, особливо дітям.

«Думаю, найтяжчий злочин – це геноцид. І, все-таки, найтяжче, коли цей геноцид проти маленьких беззахисних дітей. Ще проти стариків... Я розумію, військові також страдають. Але доросла людина ще якось хоч може себе захистити. Але діти, старики – це страшно. Це дуже великий злочин»

Із фокус-групи з постраждалими від війни людьми

«Я думаю, тут ще й як захоплюються наші українські землі, вивозиться наша продукція вирощена. Тут йде геноцид населення, щоб у нас настала нестача продовольства, води. Атомні електростанції, Запорізька наша. І ведеться геноцид до знищення населення. Вони хочуть знищити нас не тільки фізично, але й морально. Дуже багато інформації надається неправдивої в інтернет мережі. Показуються ролики з нашими вбитими хлопцями. Дуже тяжкі злочини. Дуже тяжкі»

Із фокус-групи з постраждалими від війни людьми

Всі експерти також зійшлися на думці, що Росія вчиняє проти України найтяжчі міжнародні злочини. Найжахливіше, на їхню думку, відбувалося і відбувається під час окупації, де люди піддаються катуванням, знущанням, жорсткому поводженню та в цілому живуть в умовах гуманітарної кризи. Крім цього щоденні обстріли цивільної інфраструктури також є прямими доказами міжнародних злочинів проти українців.

«Під час окупації, я сама з окупованої території - з Бердянська, було створено саме те, що у людей не було доступу до їжі, до інших ресурсів. От люди пропадали. Людей катували. Вони не мали можливості виїхати навіть за межі міста, бо... ну, доїхати там в село, там щоб взяти якусь їжу, бо розстрілювали на виїзді з міста. Ну, то катування, які застосовувались, вони також були нелюдські - скалічували людей, гвалтували. А зараз, коли ми живемо вже в Дніпрі, то це знову ж ми стикаємось з тими ж самими історіями воєнних злочинів, то вже деякі. Ті ж катування в полоні, коли людина в полоні знаходиться, до неї застосовувались, ну, такі міри, які, ну, не відповідають правилам ведення війни і утримання полонених. Так це знову ж сексуальне насильство під час конфлікту, і геноцид».

Із інтерв'ю з експертом

Майже всі респонденти (92%) зазначили, що перш за все мають бути розслідувані злочини щодо вбивства та тортур людей на окупованих територіях. Більшість опитаних також вказали на першочерговість розслідування таких злочинів, як обстріли цивільної інфраструктури (78%), використання заборонених видів зброї (73%) та депортація українців у Росію (72%).

ЯКІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ МАЮТЬ БУТИ РОЗСЛІДУВАНІ ПЕРШ ЗА ВСЕ?

(у % до відповідей)

Під час фокус-груп та глибинних інтерв'ю постраждали і експерти також зазначали що перш за все мають бути розслідувані злочини щодо масових убивств та поранень громадян. Не менш важливо займатися злочинами, які стосуються полону, насильства, тортур на тимчасово окупованих територіях, а також депортації українців до Росії.

«Все, що пов'язане з вбивствами і фізичним насиллям над людьми, тобто навіть оці всі катування, підвали і решта того, що калічить людину і морально і фізично взагалі».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Перш за все, звичайно, це – вбивство. Тому що все можна відбудувати, а людей не повернеш. Життя не повернеш».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«В першу чергу, це ті злочини, які стосуються життя людей. Тому що це є найвища цінність, і вони повинні бути у фокусі уваги. Звичайно, що матеріальні цінності – це також важливо. Але коли мова йде про життя, то це найосновніше. Це катування, позбавлення особистої свободи. Все, що, скажімо так, торкається людської особистості».

Із інтерв'ю з експертом

«Я думаю, все-таки СНПК, згвалтування – це саме такі жорсткі. Тому що наслідки дуже великі, і важко людину потім привести до ладу. Також вбивства рідних, близьких чи катування, тортури,

коли ми знаємо, що людям просто відрізали частини тіла, щоб вони видали щось. І це дійсно є таке. Позбавлення волі, тому що деяких цивільних просто тримали там місяцями. І це також вплинуло на здоров'я і на подальше відновлення».

Із інтерв'ю з експертом

Деякі респонденти зазначали й про першочерговість розслідування порушення територіальної цілісності України в цілому.

«Порушення кордонів суверенної держави. І в першу чергу, це відповідальність вищого політичного керівництва країни, яка порушила ці кордони, що і призвело до подальших дій всіх військових злочинів».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«По-перше, порушення територіальної цілісності. Це найперше. На яких засадах інша держава вторглася в суверенну Україну? Тут законно обраний президент. Верховна Рада, яка б вона там не була, але, тим не менш, це був наш вибір. Це наша суверенна держава».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

Щодо того, які злочини швидше за все розслідуватися не будуть, постраждалі переважно зазначали про мародерство.

«Можливо, це якісь дрібні крадіжки, псування недорогого майна. Я думаю, що цими питаннями ніхто не буде займатись».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Скажімо так, факти мародерства рф. Я не думаю, що це будуть розглядати».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

На думку експертів, швидше за все не будуть розслідуватися злочини, де передбачається грошова компенсація за втрату доходу. Також найскладніше розслідувати злочини, які були здійснені під час тимчасової окупації українських територій.

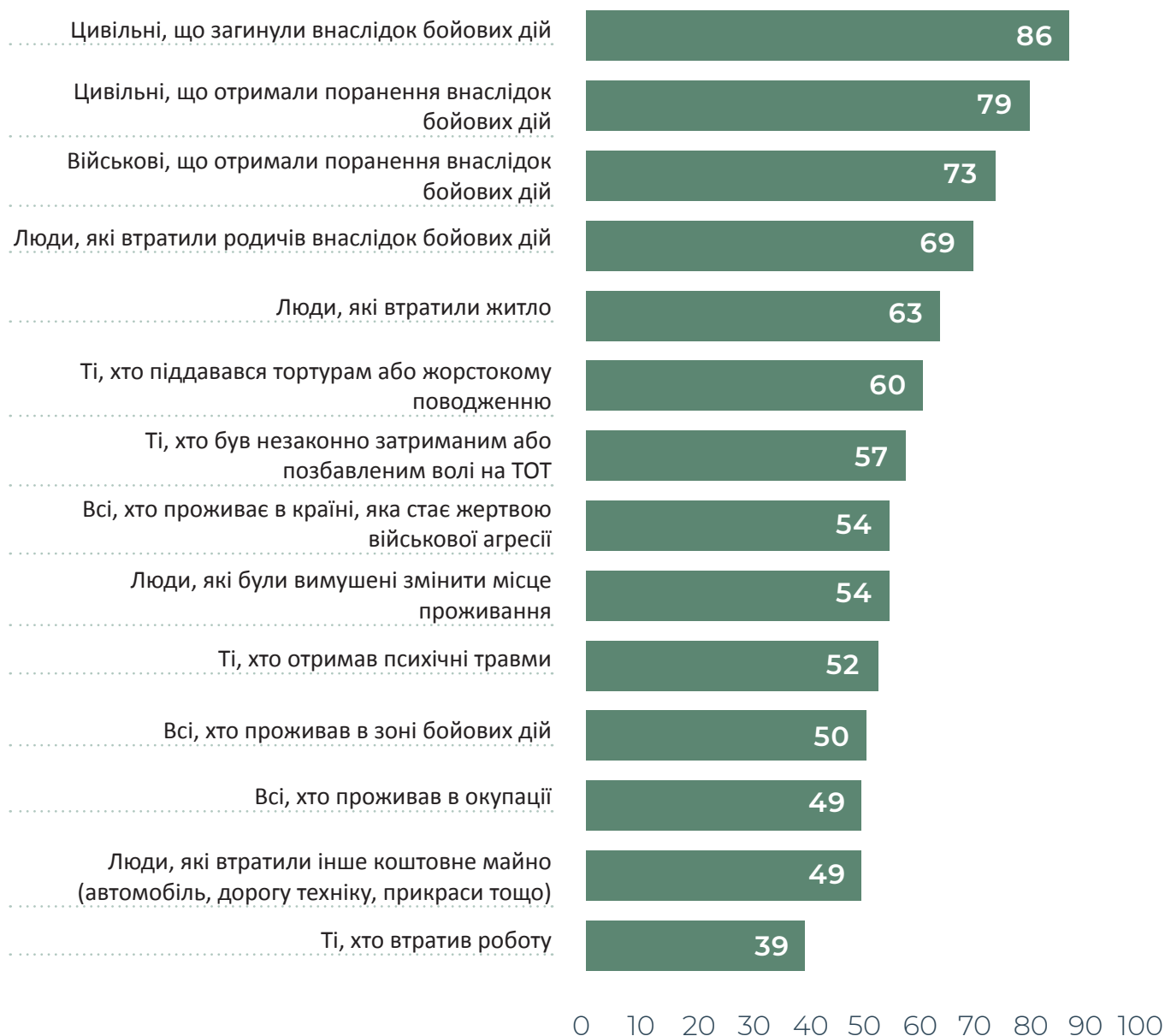
«Можна подати заяву на відшкодування своїх фінансових втрат. Тобто людина втратила роботу, втратила свій дохід або бізнес через війну. Це 2,5 роки тривають воєнні дії. І, відповідно, я думаю, що от якраз в цьому векторі не дуже буде щось рухатись, мені здається. Тому що, по-перше, якщо таке буде, то там буде задіяний також великий бізнес. А це величезні відшкодування, які в подальшому будуть слідувати цим рішенням. І є ризик того, що за іншими категоріями, знову ж таки що стосується життя або компенсації людям за зруйноване житло, то там не вистачить просто грошей. Тому що, якщо взяти втрати бізнесу, ми можемо тільки уявити, які там будуть цифри».

Із інтерв'ю з експертом

Переважна більшість респондентів (86%) вважає, що жертвами воєнних злочинів є цивільні, що загинули внаслідок бойових дій. Так само основна маса опитаних зазначали, що жертвами можна вважати цивільних та військових, що отримали поранення внаслідок бойових дій (79 % і 73 % відповідно), а також людей, які втратили родичів внаслідок бойових дій (69 %). Найменш постраждалими люди вважають тих, хто втратив роботу (39 %).

ХТО МОЖЕ ВВАЖАТИСЬ ЖЕРТВОЮ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до відповідей)

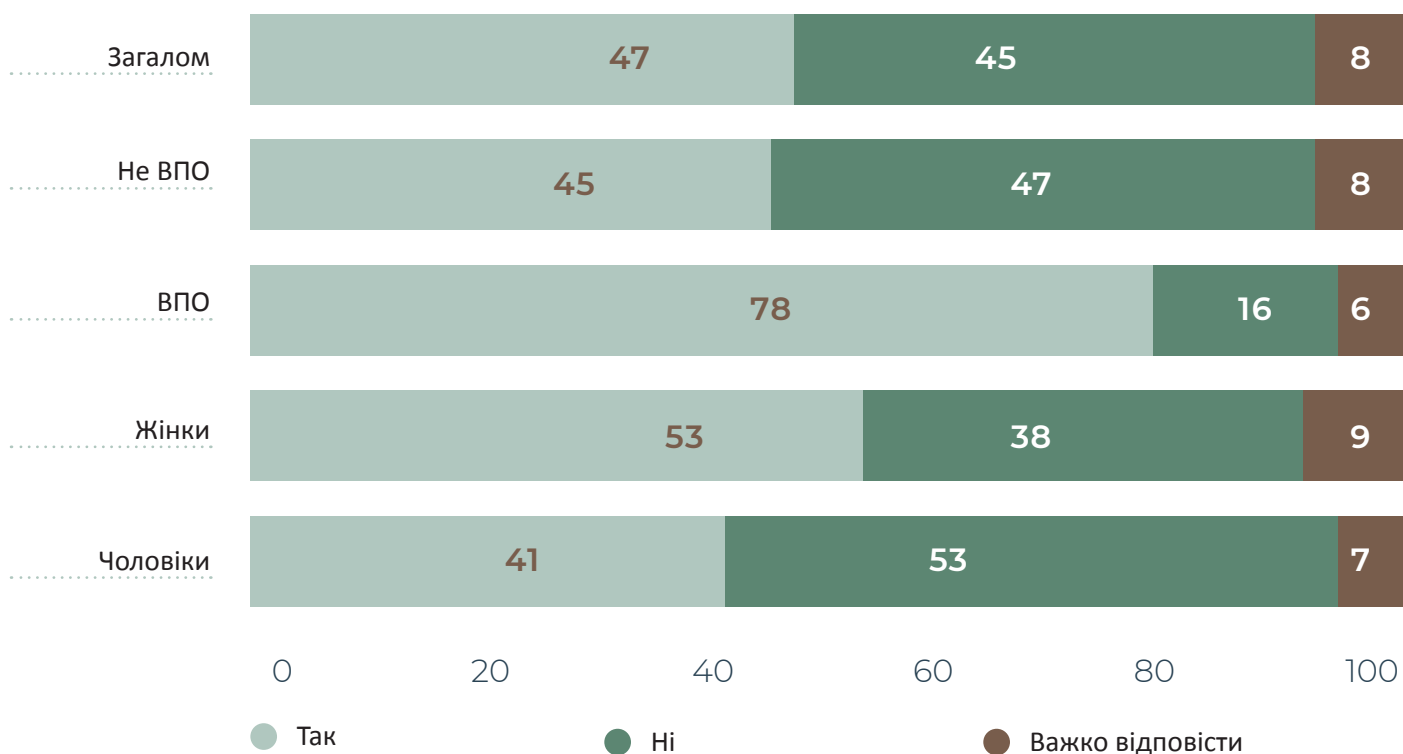

Майже половина респондентів (47 %) вважають себе жертвами воєнних злочинів. Не вважають себе такими трохи менше – 45%. Варто зазначити, що жінки частіше вказують на те, що вважають себе жертвами воєнних злочинів, ніж чоловіки. Серед тих, хто вважає себе жертвами, найбільше мешканців Дніпропетровської області (25%), а серед тих, хто себе такими не вважає, переважають жителі Львівської області (42%). Також помітна різниця між відповідями тих, хто має та не має статус ВПО. Серед тих, хто його має, 78% вважають себе жертвами воєнних злочинів, а серед тих, хто не є ВПО, так вважають 45%.

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ СЕБЕ ЖЕРТВОЮ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ?

(у % до опитаних)

Під час глибинних інтерв'ю та фокус-груп постраждалі розказували про різний досвід отримання шкоди через війну. Проте всіх їх об'єднує негативний вплив на їхнє психічне здоров'я та самопочуття. Опитані фіксували та продовжують фіксувати в себе тривожні стани, посттравматичні синдроми, депресію, погіршення сну та харчування, проблеми у спілкуванні, появу безпідставного страху тощо.

«У мене розвинулась депресія, тривожний розгляд. Сиджу на антидепресантах. Три місяці не могла стати на ноги. Взагалі ноги не ходили. Мені лікар сказав, що це від нервів. Плакала кожного дня. Сон пропав зовсім»

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Для внутрішньо переміщених осіб та тих, хто втратив домівки через воєнні злочини Росії, вкрай актуальні також проблеми із пошуком житла та працевлаштуванням.

«Перш за все, це морально-психологічний стан, який переживається, відчувається протягом всього процесу та ведення бойових дій країною-агресором. По-друге, це втрата власної домівки, великий тягар на рахунок забезпечення своєї сім'ї, добробуту і безпеки своїх близьких людей»

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Постраждалими від воєнних злочинів Росії опитані вважають усіх українців, проте перш за все вони вказували на такі категорії населення, як ті, хто зазнав/ перебуває в окупації, знаходився/перебуває в зоні бойових дій, втратив через війну близьких/майно, а також тих, хто зазнав поранень/каліцтва, пережив депортацію дітей.

«Я вважаю, що всі, хто проживає на території України. Всі без виключення. Всі жителі України – всі є потерпілими... Жертвами? Це ті, хто втратили своїх близьких, рідних, втратили своє майно, у кого розбите майно. Майно, яке знаходиться на незаконно окупованих територіях».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Мені здається, все населення. Всі страждають. І діти, і батьки, і воєнні. Вони залишаються і без батьків, і... всі страждають. Дуже багато наших загиблих, у яких матері дуже страждають. Діти страждають, які ще навіть не народжені, і вже батька немає. Тільки народились, а вже батька немає».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

У відповідях на питання про те, кого НЕ можна вважати жертвами воєнних злочинів, респонденти здебільшого називали колаборантів, депутатів та всіх тих, хто заробляє, наживається на війні будь-яким чином.

Експерти у своїх відповідях солідарні з постраждалими – жертвами війни можна вважати все населення України, в тому числі тих, хто наразі вимушений проживати за кордоном. Не є постраждалими колаборанти, державні зрадники та українці, які давно мігрували за кордон не через війну.

«В цій війні, що зараз з нами, жертвою є будь-який громадянин України. Не важливо, чи це дитина, це похила людина, це військовий. Бо страждають, насамперед, всі однаково. Не скажу, чи в рівній мірі, але страждають. Хоч так чи інакше, але ми всі від цього потерпаємо, від цієї війни».

Із інтерв'ю з експертом

«Мені здається, що все населення. Тому що деякі люди залишилися без житла. Втратили рідних на цій війні. Деякі повиїжджали за кордон, як сказати, не через гарне життя тут. Тому що постійні обстріли, ці сирени - вони дуже сильно впливають на психічний стан людини».

Із інтерв'ю з експертом

СТАТУС І ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

Найбільше респондентів (63%) зазначили, що статус потерпілого від найтяжчих злочинів має автоматично надаватись усім, хто опинився в зоні бойових дій. Також досить розповсюдженими є думки про те, що цей статус має автоматично надаватись всім, хто опинився в окупації (54%), та тим, хто звернувся до державних органів із цим питанням (45%). Серед інших варіантів відповідей респондентів декілька разів зустрілася думка про те, що такий статус має бути автоматично наданий усім українцям.

ЯК МАЄ ФІКСУВАТИСЬ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО ВІД НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до відповідей)

На питання щодо того, яким чином мають фіксувати статус потерпілого від найтяжчих злочинів, на фокус-групах та глибоких інтерв'ю люди здебільшого відповідали схожим чином, зазначаючи, що перш за все такий статус має бути наданий тим, хто постраждав найбільше і може це підтвердити (хто втратили домівки, близьких, зазнали поранень), та за територіальним принципом – постраждалими можуть вважатися ті, хто був в окупації або проживав в зоні бойових дій.

«Мені здається, перш за все саме тих людей, які були в окупації, в яких ідуть воєнні дії, які втратили рідних, близьких... які втратили своїх, ті, що захищають. Дуже багато загиблих ні за що».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Перше – це за місцем прописки. Перевірити, чи потрапила адреса під окупацію, чи велись там

бойові дії. По-друге – це участь в бойових діях, безпосередньо якщо члени родини – військові і так далі. По-третє, як це можна фіксувати, якщо це ми кажемо про категорії громадян, які першочергово і кого можна довести, – це люди, які звертались до медичних закладів у результаті обстрілів цивільних об’єктів БПЛА, ракетами. Це, я думаю, першочергові категорії, які можна зафіксувати і підтвердити безпосередньо... Інші категорії населення – тут вже важче буде довести конкретно постраждалість, хіба що в загальних рисах за громадянством, що в тій чи іншій мірі громадяни постраждали».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

На думку експертів, процедура надання статусу має бути чітко прописаною та автоматизованою, з переліком певних критеріїв, які спростять оформлення документів. Такими критеріями можуть бути проживання на окупованій території або території, де відбуваються активні бойові дії, наявність медичних документів, які засвідчують погіршення здоров’я/отримання інвалідності через війну, втрата житла тощо.

«Зрозуміло, що це буде масове явище. І виходити, в першу чергу, потрібно саме з цього. Якщо хочемо передбачити такий статус, ми повинні розуміти, що таких заяв може бути сотні тисяч, а то і мільйони, можливо. І ми повинні враховувати цей факт. І саме тому за аналогією можна було б зробити, як з Міжнародним реєстром СБУ, до прикладу – зробити перелік певний, за яким можна подати заяви, визначити комісію, яка буде приймати рішення. Тому що, якщо ми будемо передбачати розслідування, якщо зрівняти з судовим процесом, то це не закінчиться ніколи, враховуючи кількість заяв, які будуть. Тому повинен бути певний універсальний механізм, який не буде обтяжувати, скажемо так».

Із інтерв’ю з експертом

У відповідях на питання анкети про те, якої допомоги потребують постраждалі від найтяжчих міжнародних злочинів, респонденти найчастіше вказували на психологічну допомогу (85%) та соціальні гарантії (80%). Також значна частка опитаних обрали варіант «юридична допомога» (74%). У варіанті «Інше» найчастіше зазначали про потребу у фінансовій допомозі постраждалим.

ЯКОЇ ДОПОМОГИ ПОТРЕБУЮТЬ ПОСТРАЖДАЛІ ВІД НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до відповідей)

Під час фокус-груп та інтерв'ю учасники дослідження також зазначали про необхідність різноманітної допомоги постраждалим від воєнних злочинів – психологічної, медичної, соціальної, фінансової, юридичної тощо.

«Тут має бути виключно індивідуальний підхід... Особисто для мене найперше – це, звісно, допомога з оформленням документів... Є сім'ї, у яких є маленькі діти, бабусі, дідусі, які залишилися без даху над головою. Перш за все потрібно допомагати цим людям... Відновлення пошкодженого майна. Щоб люди могли жити. Але якщо це майно не підлягає відновленню, то давати людям можливість десь жити. Та не на «пташиних правах», а з якимись правоустановчими документами. По всіх категоріях, які саме постраждали, це медицина. Щоб був доступ до медицини. А потім з документами. У людей згоріли квартири... Це має бути окремий центр, де займаються безпосередньо постраждалими. Щоб без перепон у таких справах».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

Респонденти зі статусом ВПО згадували й про необхідну допомогу в пошуці житла, нової роботи, соціалізації в нових місцях проживання.

«З точки зору адаптації, я вважаю, що необхідно було застосувати можливість перенавчання для дорослого. Наприклад, особа має певну кваліфікацію у вугільній галузі, а змушена була переїхати і не може, звісно, працювати за своїм фахом. Тобто механізм адаптації особи, щоб вона могла хоча б, принаймні, частково себе забезпечувати, бо ми знаємо, що щодо заробітної плати в різних областях різні рівні і, відповідно, різний попит на робочу силу. Не кожен дорослий незалежно, в принципі, від його освіти здатен швидко прилаштуватись до нових умов. Тому мені здається, що це частково і соціальний фактор, і частково це справа місцевої влади. Вони мають більше інформації про те, які підприємства які мають можливості».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Доступ до необхідної допомоги учасники дослідження оцінювали здебільшого негативно, скаржилися на надмірну бюрократію.

«У нашій країні все, що є державне, все важко доступне, тому що таку бюрократію треба подолати, скільки усього треба зробити, що немає у нас доступної допомоги, на мій погляд, можу помилятися, але я бачу це так».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Наша держава не може навіть забезпечити строки надання довідок. Документи, інстанції – без кінця. З одного кабінету в інший кидають, переганяють. Навіть ті гроші, які мали б виплачувати, виплачують з великими затримками. Пенсію дитині оформити – треба пройти 20 кіл пекла. І в результаті отримати 3 копійки. Наша держава, на жаль, нічим не допомагає. Абсолютно».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Хоча були й позитивні відгуки, але респонденти зазначали, що все залежить від конкретної громади або держслужбовця, який виконує ті чи інші обов'язки.

«Я вважаю, що вона доступною є, але мабуть це все залежить від місцевої влади наскільки влада організовує це все діло...».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Доступність гуманітарної допомоги від державних органів позитивно оцінювали респондентки, що є багатодітними або мають маленьких дітей.

«У нас в цьому плані міська рада... Я не знаю, може, там десь щось іде повз. Але в них, здається, що все прозоро. Тому що приїжджає якийсь фонд, вони розбивають все, що отримали, на категорії і пишуть: «Сьогодні з 9 до 5 підійдіть, туди-то і туди-то з документом, що підтверджує вашу категорію. Ви можете отримати». Це окремо там люди з інвалідністю, люди похилого віку теж там розбиті на різні категорії. Люди багатодітні, родини малозабезпечені. І виділяється там кілька днів, щоб ці люди прийшли».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

У фокус-групах люди відмічали, що допомогу здебільшого реально отримати від благодійних організацій, фондів, волонтерів на відміну від державної допомоги, яка є менш доступною.

«На жаль, від нашої держави допомоги – нуль. Всю допомогу, яку ми можемо отримати, ми отримуємо від волонтерів. Волонтери – це ті люди, які навчилися ще з 2014-го року допомагати постраждалим. І вся допомога лише від них. На волонтерських засадах вони допомагають психологічно, вони допомагають з фізичною реабілітацією, вони допомагають в правовому аспекті. Все тільки через волонтерів».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Респонденти з категорії ВПО багато скаржилися на проблеми з отриманням виплат. Ті опитані, для кого актуальна проблема руйнування/пошкодження житла, ділилися перешкодами щодо отримання допомоги через складне оформлення документів, труднощі підтвердження факту прописки тощо.

На думку експертів окрім вищезазначених послуг, постраждалим важливо надати відчуття безпеки. А це може відбутися тільки через комплексну роботу з людьми і, передусім, задоволення базових потреб у евакуації, перевезенні, розміщенні, лікуванні постраждалого населення. Другий етап цього процесу – реабілітаційні заходи, які мають включати в себе ресоціалізацію, адаптацію, інтеграцію людей після пережитих подій. Водночас майже всі експерти зазначали про проблеми із наданням допомоги постраждалим з боку держави. Це і невідповідні розміри грошових виплат, затримки цих виплат, і бюрократизація допомоги, і надання соціальних чи інших послуг лише певним категоріям людей, які зазнали шкоди від війни тощо.

«Це таке питання, воно, знаєте, дуже обширне. Просто людині для того, щоб вийти з цієї ситуації, потрібно дуже багато. Перше – їй потрібна безпека, їй потрібне піклування. Для того, щоб їй відновитися, потрібно багато медикаментів, скажемо так, лікування. Друге – потрібне влаштування, потрібен дах над головою, щоб були нормальні місця чи компактного мешкання, чи гуртожитків, щоб людина їхала і розуміла, що вона не їде будь-куди. Також прозорість інформації, щоб навіть, коли вона отримала будь-яку послугу, вона могла залишити відгук, не побоюючись за своє життя, що це на щось потім повпливає. Далі після того, як ми забезпечили, нагодували, це грошова, їжа, базові потреби. Про лікування – медична допомога. Далі вступає юридична допомога, психологічна допомога. І пішли комплексно: відновлення – це психологічна, потім пошук роботи, допомога в пошуку роботи, у спеціалізації саме на новому місті».

Із інтерв'ю з експертом

«По-різному, якої допомоги потребують. Насамперед, якщо це особисто моя думка... насамперед – це безпека. Хотілося б дати людям безпеку та кудись відвезти звідти. Люди як жили – так і живуть. Деякі не мають змоги виїхати з території, яка обстрілюється. Просто нікуди. Це насамперед. Якщо в людини дома немає, не стало, то, знову ж таки, це... Знову ж таки, ходять різні чутки, хто кому як виплачує, не виплачує. Декому не виплатили гроші. А після закінчення війни – дай Боже, щоб вона закінчилася – репарації теж ніхто не виплатить, тому що стану війни немає».

А держава, місцева влада – ну, видає допомогу. А яким? Скільки? Як? Чи вистачає людині відбудувати будинок?».

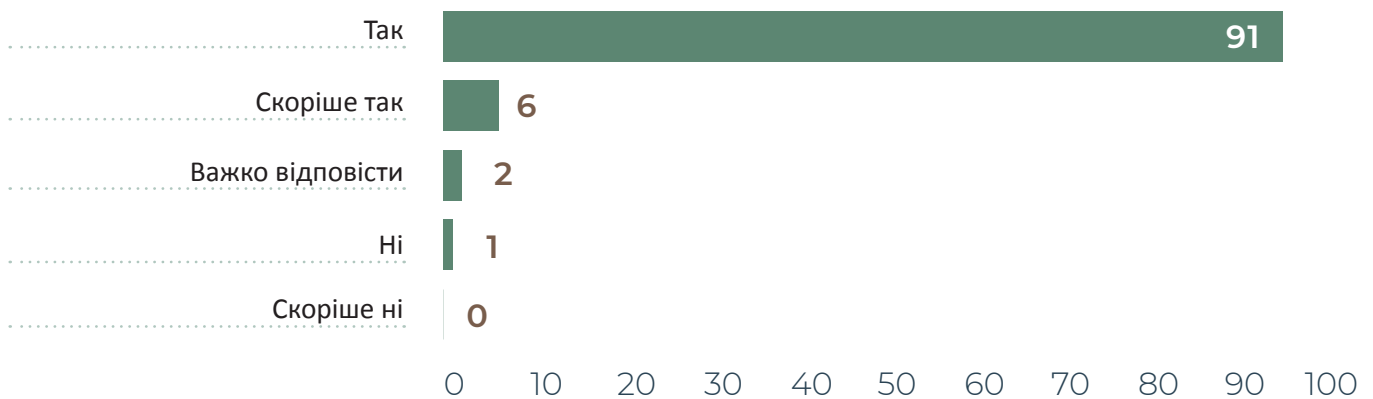
Із інтерв'ю з експертом

«Допомога на сьогодні не є доступною. І буде в подальшому, принаймні, така тенденція існує, що в подальшому вона буде ще більш недоступною. Виплати невеликі. Така ситуація складається через те, що половина, а то і більше половини державного бюджету іде на забезпечення потреб безпеки та оборони – це по-перше. А по-друге – це економічний стан в державі. Велика кількість людей покидає територію держави, виїжджає на проживання до інших країн. Відповідно, зараз є дуже сильний дисбаланс в кількості вакансій, які існують, і кількості можливої робочої сили, яка може бути влаштована на цій вакансії. Відповідно, економіка не дуже активно працює».

Із інтерв'ю з експертом

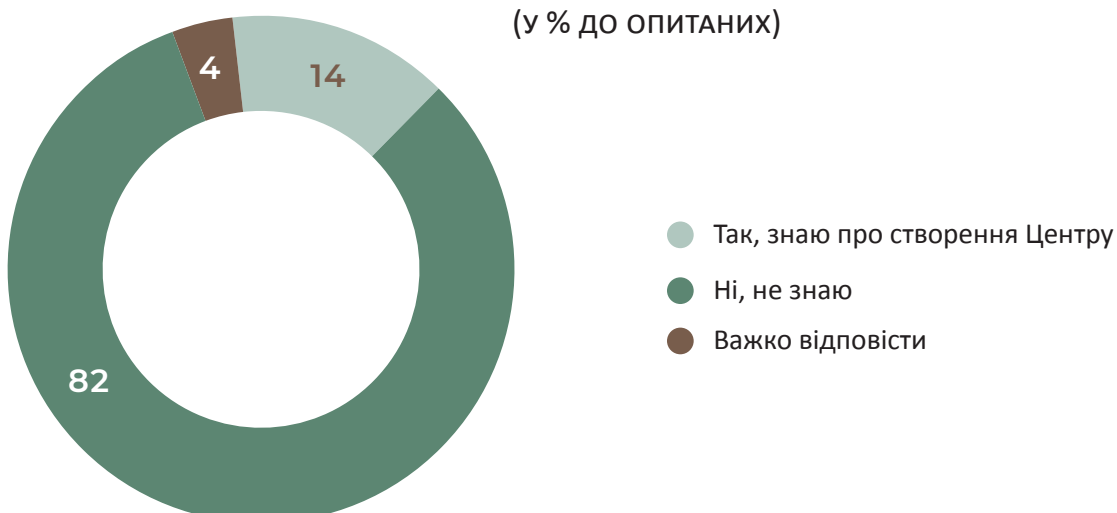
Переважна більшість респондентів (91%) вважають, що захист свідків і постраждалих має бути обов'язком держави. Лише 1% опитаних висловив протилежну думку.

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ, ЩО ЗАХИСТ СВИДКІВ І ПОСТРАЖДАЛИХ МАЄ БУТИ ОБОВ'ЯЗКОМ ДЕРЖАВИ? (у % до опитаних)

Більшість опитаних (82%) зазначили, що не знають про створення Координаційного центру підтримки потерпілих та свідків при Офісі Генерального прокурора. 14% вказали, що вони знають про такий Центр.

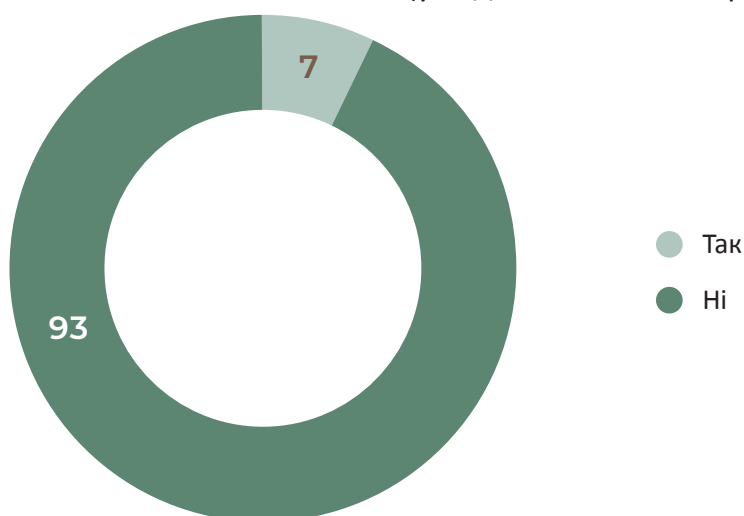
ЧИ ВІДОМО ВАМ ПРО СТВОРЕННЯ КООРДИНАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ ПІДТРИМКИ ПОТЕРПІЛИХ ТА СВИДКІВ ПРИ ОФІСІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА? (у % до опитаних)

Серед тих респондентів, які вказали, що знають про створення Координаційного центру, зверталися до нього 7%.

ЧИ ЗВЕРТАЛИСЬ ВИ ДО КООРДИНАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ ПО ДОПОМОГУ?

(у % до тих, хто знає про нього)

Більшість опитаних (70%) також зазначили, що такі центри мають існувати при інших правоохоронних органах і судах. Тільки 2% вказали, що такі центри взагалі не потрібні.

ЧИ МАЮТЬ ПОДІБНІ ЦЕНТРИ ІСНУВАТИ ПРИ ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ (ПОЛІЦІЇ, СБУ, ДБР) І СУДАХ?

(у % до опитаних)

Серед учасників фокус-груп та інтерв'ю також лише декілька людей знають про Координаційний центр підтримки потерпілих та свідків при ОГП. Прокоментував діяльність цього центру тільки один респондент.

«Вони чим можуть, тим допомагають. Вони молодці в цьому сенсі. Всім, хто звертаються, після перевірки тих чи інших дій, які були щодо цього потерпілого, вони за можливості надають допомогу. Або це буде якась фінансова допомога на операцію, або якась допомога з документами. Мене подправили, але воно нічого не вирішилось. Але, тим не менш, мають бути такі центри в кожному місті».

Переважно учасники зазначали, що подібні центри мають бути. Водночас важливо не створювати багато схожих інституцій, які будуть дублювати діяльність один одного, а отже не будуть ефективними.

«Мені здається, що створювати багато невеличких, скоріш за все, недоцільно. Бо вони не будуть за своїм масштабом виконувати великий обсяг. Можливо, необхідно 2 або 3, але які будуть дійсно працювати і про які більшість ВПО або населення має знати через рекламу або соціальні якись аспекти. Інакше велика кількість малих не гарантує нам отримання результату, як на мій погляд».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Я вважаю, що головне – який вміст вкладати в ці новостворені організації, що вони робитимуть. А так, мабуть, це слушна думка, що якимось це має бути централізовано, щоб хтось відповідав за результат. Тому що, щоб не було, як у нас часто буває, що футболють від одних до інших та кажуть, що це не їхня парафія. Але як от дійсно щось централізовано, і якщо вони відповідають за якийсь обсяг роботи і зону відповідальності, то розумієш з кого спитати».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«На великий рахунок вони повинні бути, але головне, щоб вони працювали так, як треба, щоб вони не просто сиділи, от вони створені, вони отримують кошти і все, щоб вони були саме активні, тоді так, я згодна, але це ж не від нас залежить».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

6 з 7 експертів обізнані про діяльність Координаційного центру, проте досвід взаємодії має лише 1 людина. На думку опитаних, такий центр потрібний, проте створювати подібні центри при інших правоохоронних органах не варто. Як і постраждалі, експерти також зазначили про ризик дублювання повноважень та нецільове використання державних коштів.

«Я думаю, що достатньо при офісі генерального прокурора. Тому що дублювати все це на інші органи - це перетин повноважень, це бюрократія знову ж таки і все. Якщо ми говоримо про ефективність, то на мій погляд, доцільніше просто було б збільшити штат, якщо для цього потрібно набрати компетентних працівників, які робили б надалі свою роботу. Але дублювати кожен центр при правоохоронних органах, я не вважаю за потрібне».

Із інтерв'ю з експертом

«Треба проаналізувати кількість людей, які будуть звертатися. А після цього вже робити якісь висновки. Може, просто ніхто не піде до цього центру. А ми штат роздуємо, і будуть у нас задіяні люди трошки не туди. Простіше їх буде виділити на якесь інші питання. Плюс дублювання функцій. Тобто, дивіться, якщо ми будемо в кожній структурі це складати, то ми будемо мати, по-перше, як мінімум, двох керівників, начальник і зам. Потім, штат працівників. І, фактично, будемо дублювати, і друг між другом кидатися бумажками, як це завжди».

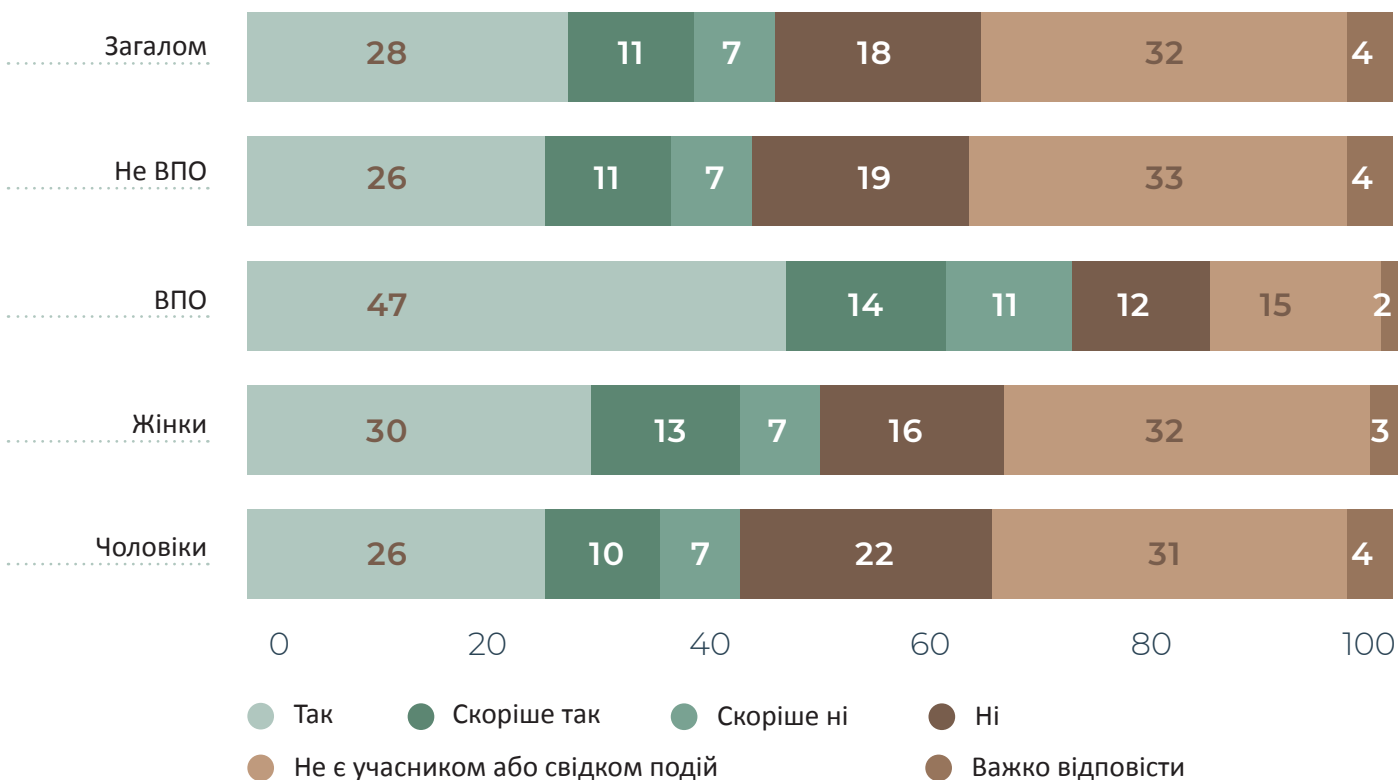
Із інтерв'ю з експертом

ОЦІНКА БЕЗПЕКИ СВІДКІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

У відповідях на питання про те, чи відчувають респонденти небезпеку у зв'язку з тим, що вони є учасниками або свідками певних подій під час війни, значна частина опитаних (39 %) відповіли ствердно. Третина громадян зазначили, що не є учасниками або свідками таких подій (32 %). Відповіді не дуже різняться залежно від статі опитаних, проте має значення, чи є респонденти внутрішньо переміщеними особами. Серед тих, хто є, небезпеку відчувають більше половини опитаних (61 %), а серед тих, хто не є ВПО, так відповіли трохи більше третини респондентів (37 %).

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ НЕБЕЗПЕКУ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМ, ЩО ВИ Є УЧАСНИКОМ АБО СВІДКОМ ПЕВНИХ ПОДІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ?

(у % до опитаних)

Серед того, що може становити небезпеку для учасників або свідків певних подій під час війни, найчастіше згадувалися:

- бомбардування;
- обстріли;
- ракетні атаки;
- повітряні тривоги;
- окупацію;
- потрапляння в полон.

Також респонденти зазначали про такі фактори небезпеки:

- ризик втрати власного життя та життя близьких;

- ризик втрати житла (майна);
- напружений морально-психологічний стан;
- психічно хворі люди, що мають зброю;
- мародерство;
- незрозуміла ситуація в країні;
- невпевненість у майбутньому;
- відсутність захисту з боку влади.

Під час фокус-груп і інтерв'ю постраждалі пояснювали, що їхні побоювання часто пов'язані з активною волонтерською позицією чи публічною діяльністю, через що в разі окупації або виїзду за кордон їхнє життя може бути в небезпеці.

«Чесно зізнатися, мене розстріляють. Тому я, скажімо так, боюся за своє життя. Ви розумієте, що я даю багатьом коментарі? І на телебаченні, і журналістам. Тобто якщо я виїду колись за кордон... Ну, я боюся. Тому що я кажу ті речі, де я був учасником цих подій...Якщо я потраплю колись в окупацію, то мене розстріляють дуже швидко».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Якщо ці кацапи прорвуться, вони першу мене на березі повісять за мою допомогу військовим».

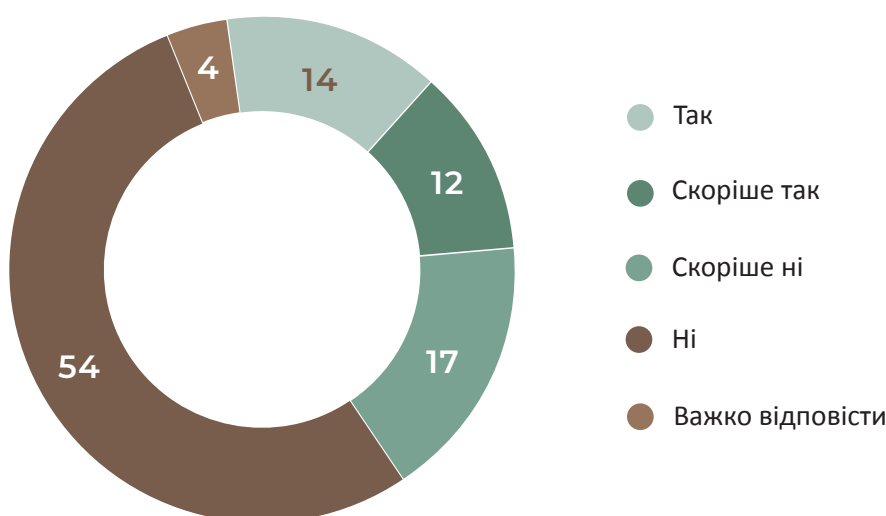
Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Як прийде, не дай Бог, сюди Російська Федерація, мене повісять першу на першому стовпі. Бо я ще волонтеру, допомагаю всьому селу. Ми ще створили громадську організацію, так то взагалі капець».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

71% опитаних не знають або не впевнені, що знають, як отримати необхідний захист від держави. Тільки кожен четвертий респондент обізнаний або скоріше обізнаний в цьому питанні (26 %).

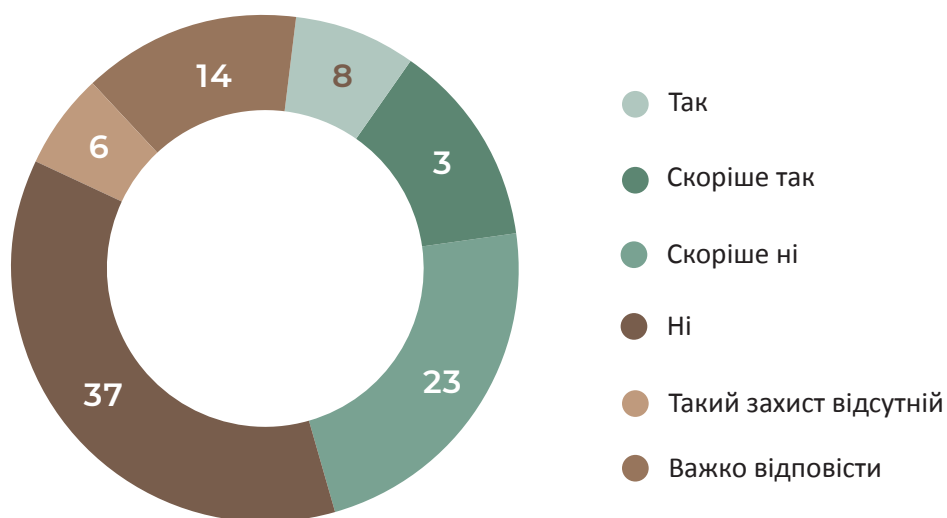
ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЯК ОТРИМАТИ НЕОБХІДНИЙ ЗАХИСТ З БОКУ ДЕРЖАВИ? (у % до опитаних)

Більшість громадян (60%) не вважають наявний захист держави ефективним, ще 6% мають думку, що такий захист взагалі відсутній. Тоді як тільки 21% опитаних можуть назвати його ефективним.

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ ЗАХИСТ ДЕРЖАВИ ЕФЕКТИВНИМ?

(у % до опитаних)

Найбільше респондентів потребують наразі соціальної та психологічної допомоги від держави. У варіанті «Інше» опитані зазначали, що вони також потребують фінансової допомоги.

Жінки дещо частіше, ніж чоловіки, зазначали, що потребують такої допомоги від держави, як: фізичний захист (28% - жінки та 23% - чоловіки), зміна місця проживання (10% та 8%), соціальна (44% та 39%) та психологічна допомога (44% та 30%). Чоловіки зі свого боку частіше, ніж жінки, вказували на потребу в юридичній допомозі (27% та 21%). Про потребу в зміні місця проживання дещо частіше зазначали респонденти віком від 30 до 44 років (15% проти 6-8% в інших вікових категоріях). Психологічної допомоги трохи більше за інших потребують опитані віком 45-59 років (43% проти 35-38%), а соціальної допомоги найчастіше потребують найстарші респонденти (60+ років) (44% проти 39-41%).

ЯКОГО ЗАХИСТУ ВІД ДЕРЖАВИ ВИ ПОТРЕБУЄТЕ НАРАЗІ?

(у % до відповідей)

Мало кому з респондентів представники держави пропонували певний захист – 87 % не мали таких пропозицій. Серед тих, кому пропонували, найчастіше це була соціальна допомога.

ЧИ ПРОПОНУВАЛИ ВАМ ЗАХИСТ ПРЕДСТАВНИКИ ДЕРЖАВИ?

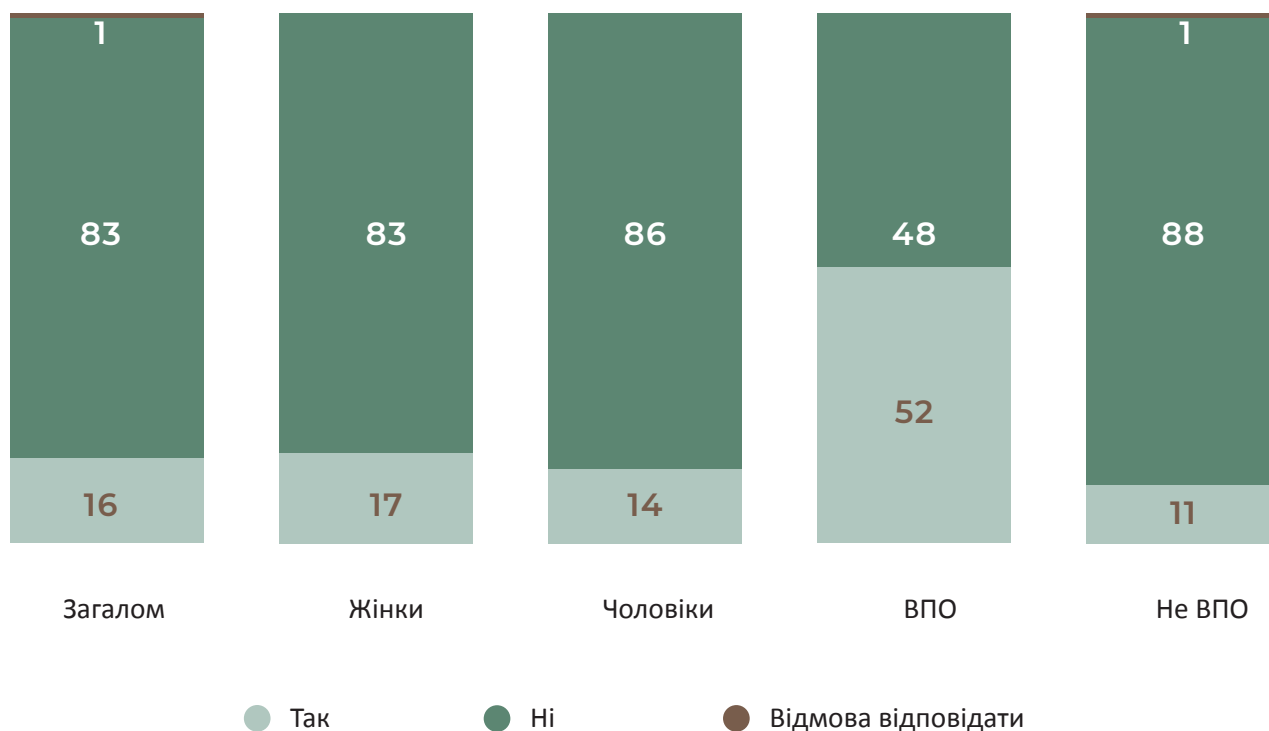
(у % до відповідей)

Захистом від держави користувалися лише 16% опитаних. Серед ВПО трохи більше половини мають такий досвід (52 %). Серед постійного населення захистом від держави користувалися лише 11%.

ЧИ КОРИСТУВАЛИСЬ ВИ ЗАХИСТОМ ВІД ДЕРЖАВИ?

(у % до ОПИТАНИХ)

ДОСТУП ТА ДОВІРА ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Респонденти найбільше довіряють міжнародним (53 %) та громадським організаціям (52 %) та СБУ (45 %), а найменше – судам (28 %), прокуратурі (27 %) та Офісу Омбудсмана (25 %).

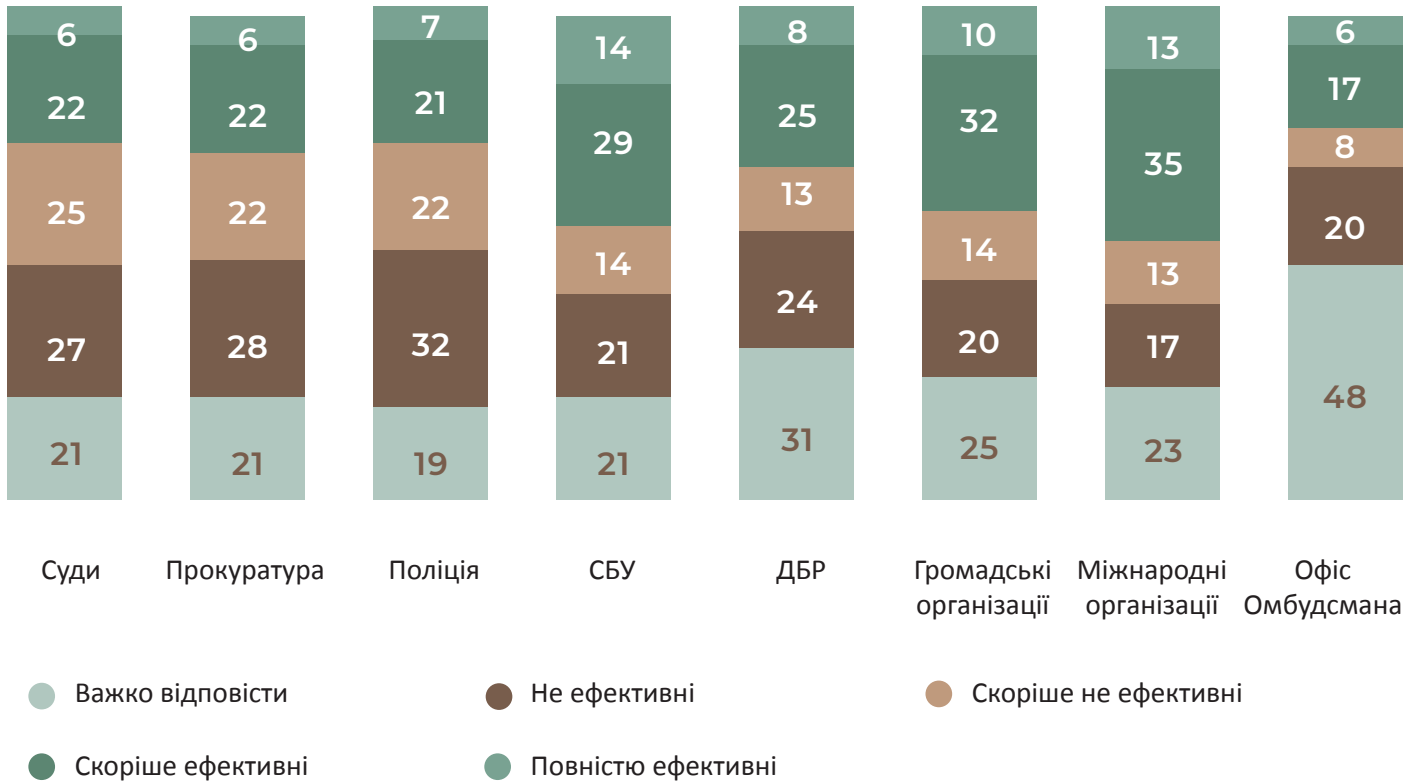
НАСКІЛЬКИ ВИ ДОВІРЯЄТЕ ТАКИМ ІНСТИТУТАМ, ЯКІ ЗАЛУЧЕНІ ДО СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

(у % до опитаних)

Оцінки ефективності роботи цих органів впливають з рівня довіри до них. Найбільш ефективними в розслідуванні воєнних злочинів є міжнародні (48 %) та громадські організації (42 %) та СБУ (43 %). Найменш ефективні – суди (28 %), прокуратура (28 %), поліція (28 %) та Офіс Омбудсмана (23 %).

НАСКІЛЬКИ ЕФЕКТИВНИМИ В РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ Є НАСТУПНІ ІНСТИТУТИ (у % до опитаних)

У відповідях на питання про довіру до інституцій національної системи правосуддя учасники фокус-груп і інтерв'ю здебільшого зазначали, що загалом довіри немає до будь-яких інституцій через їхню корумпованість та неналежне виконання своїх обов'язків. Відповідно і оцінка ефективності їх роботи є низькою.

«Якось дуже скептично ставлюся до них, тому що коли в тебе є кошти, то якось, не дай бог, щось трапляється, як завжди буває, якась метушня і десь ця історія пропадає зовсім, коли якась людинка, в якій немає коштів, від безвиході, десь щось зробила, вкрала щось – його на наступний день вже 10 років, до побачення! І де справедливість, будь ласка. А там суди йдуть роками, і все дуже класно, дуже сумніваюсь, зараз навіть в засобах масової інформації ми бачимо, коли навіть люди, які при коштах на вершушках, їх відмазують, це ми спостерігаємо, і недовіра росте у людей».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«У нас дуже корумпована країна. Ви ж знаєте самі. Може, вони і є хороші, 10%. Вони ж присягу давали. Є якісь хороші. Ми не кажемо, що всі. Але більшість... Все купляється за гроші. Їм потім не дадуть ліцензію, як вони підуть проти влади. Вони все роблять, як їм скажуть».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Це провокаційне питання, але я відповім так. У зв'язку з тим, що я постраждалий, з мого особистого досвіду можу сказати... Ця гілка влади не допрацьовує».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

Згадували й про те, що результат звернення до цих органів часто залежить від керівництва певної установи або навіть від конкретного спеціаліста, що також не сприяє довірі до них загалом.

«Трапляються випадки, а в цілому довіри не має. Є люди, які відповідальні, які ставляться до цього, як потрібно, що вони дійсно праві, але їх дуже мало, їх крапля в морі».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Не знаю. Один раз наче, Ви знаєте, якимось бувають з якими людьми стикаєшся, наче так все має бути. А другий раз – це просто... Це залежить все, напевно, від людини, з першого дня».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Не залежить від інституцій, це залежить від людей, які їх очолюють, які там працюють».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Втім, на відміну від інших правоохоронних органів були позитивні відгуки щодо поліції.

«До нашої поліції, якщо так сказати... У нас нормально, якщо так звернутися чи щось зробити, то нормально все. Мабуть, залежить від кого, у кого яка ситуація, може».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«У мене, на жаль, довіри немає до прокуратури, до суддів. До поліції є, так. Коли зверталися, нам допомагали. Але до суддів ні».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Експерти в свою чергу більш позитивно оцінюють діяльність національної системи правосуддя в розслідуванні воєнних злочинів з боку Росії. Передусім це стосується збору доказової бази, а також комунікації з певними категоріями потерпілих осіб. Схвальні відгуки від декількох експертів отримала робота Офісу Генерального прокурора України.

«Я думаю, що вони цілком ефективні в рамках тих можливостей, які на сьогодні у них є. Слідство фіксує ту інформацію, яка є наразі. І ті органи, які здійснюють процесуальне керівництво, зокрема Офіс Генерального прокурора, вся ця інформація, вона фіксується і в подальшому також передається до міжнародних інституцій. І я думаю, що коли настане той момент, для відповідальності вся ця інформація буде використана».

Із інтерв'ю з експертом

«Будь-який злочин у нас зафіксований. У нас немає такого, що щось трапилось? і ніхто не відреагував. Це все робиться. А далі ж треба буде притягувати до відповідальності, коли все закінчиться».

Із інтерв'ю з експертом

«Ви знаєте, я можу сказати лише по Офісу Генерального прокурора. Тому що тут є і зворотній зв'язок, і наші клієнти там є, ми бачимо їх роботу, бачимо співпрацю. Тому про них можемо сказати, що вони досить ефективні».

Із інтерв'ю з експертом

Також експерти зазначили ключові проблеми, з якими стикаються державні органи в процесі роботи над воєнними злочинами в Україні. Передусім, це брак кадрів, потреба у підготовці персоналу (навички надання першої психологічної допомоги, спілкування з постраждалим населенням), а також високі ризики небезпеки потрапити під повторні удари під час виїздів на місця злочинів.

«Наприклад, я працював з полоненими. За 8 місяців своєї роботи я не пройшов жодного тренінгу – як правильно спілкуватися з людьми або з родиною полоненого, який прийшов написати заяву; як спілкуватися на сенситивні, чутливі теми; як правильно з ними взагалі спілкуватися; як їх правильно підтримати. Такого не вистачало дуже. Розумієте? Ти просто, як людина у футлярі, виконуєш свою функцію, забираєш заяву, в принципі, і все, формуєш документи. А цього людського розуміння навчання, його не вистачало, і також компетенції по певним роботам, які виконуєш, також не вистачало».

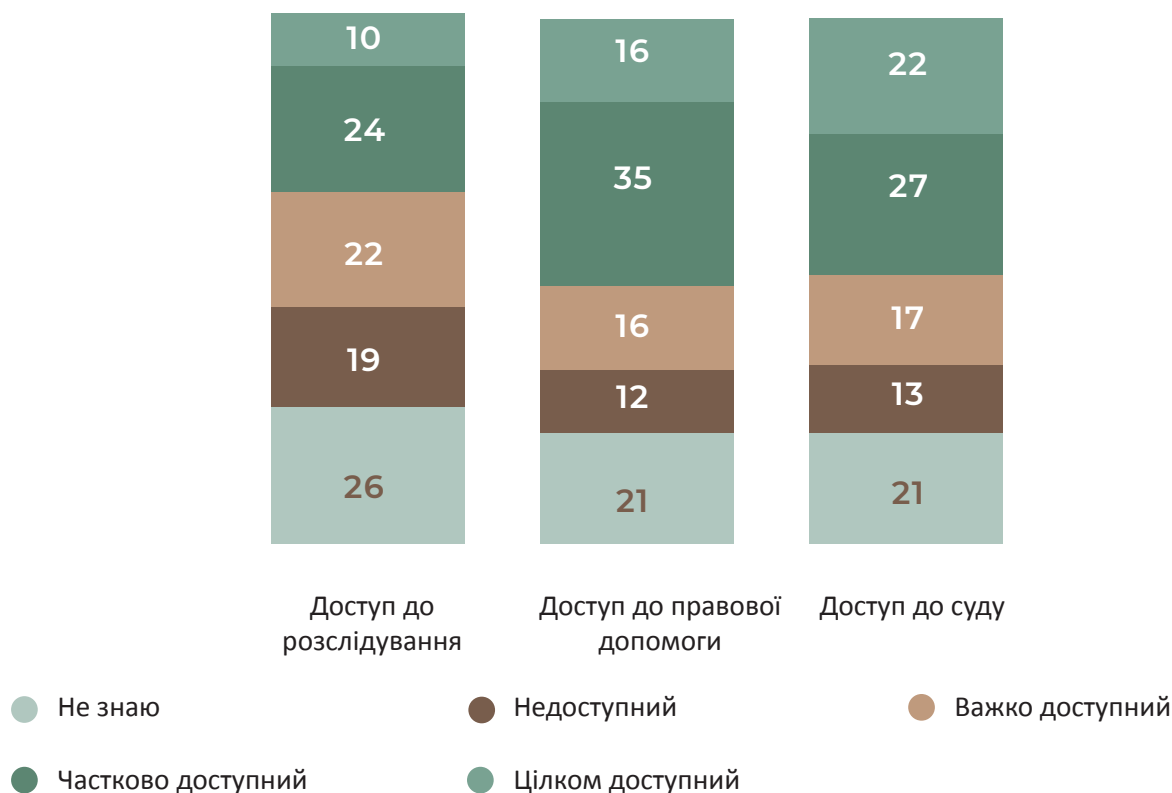
Із інтерв'ю з експертом

«Проблема в тому, що слідчому або слідчо-оперативній групі потрібно виїжджати саме на місце обстрілу. А повторні обстріли бувають дуже часто. Тобто можна приїхати і там, м'яко кажучи, залишитись. Ще така проблема: якщо це загиблий, або дуже сильно постраждалий, то поряд зі слідчим або з оперативним співробітником було б дуже гарно, щоб знаходився або психолог, або людина, яка може надати психологічну допомогу. Тому що ми, все ж таки, як співробітники поліції, трошки черстві люди і ми робимо свою працю. А суто допомогти людині, порозмовляти з нею - це вже потрібен спеціаліст».

Із інтерв'ю з експертом

Кожен другий громадянин вважає, що правова допомога (51 %) та звернення до суду (49 %) є частково або цілком доступними в Україні. Значно менше – третина опитаних (34 %) думає так само про доступ до розслідування.

НАСКІЛЬКИ, НА ВАШУ ДУМКУ, В УКРАЇНІ Є ДОСТУПНИМИ ТАКІ ЗАСОБИ ПРАВОСУДДЯ (у % до опитаних)

Більше половини опитаних зазначили, що зайва бюрократизація є бар'єром для жертв найтяжчих злочинів на шляху до правосуддя (55 %). Також часто згадували про такі бар'єри, як відсутність інформації про те, куди звертатись (46 %), та задовгу тривалість процесів (44 %). Тільки 2 % вважають, що бар'єри на цьому шляху відсутні.

ЯКІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ ДО ПРАВОСУДДЯ СЬОГДНІ ІСНУЮТЬ ДЛЯ ЖЕРТВ НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ?

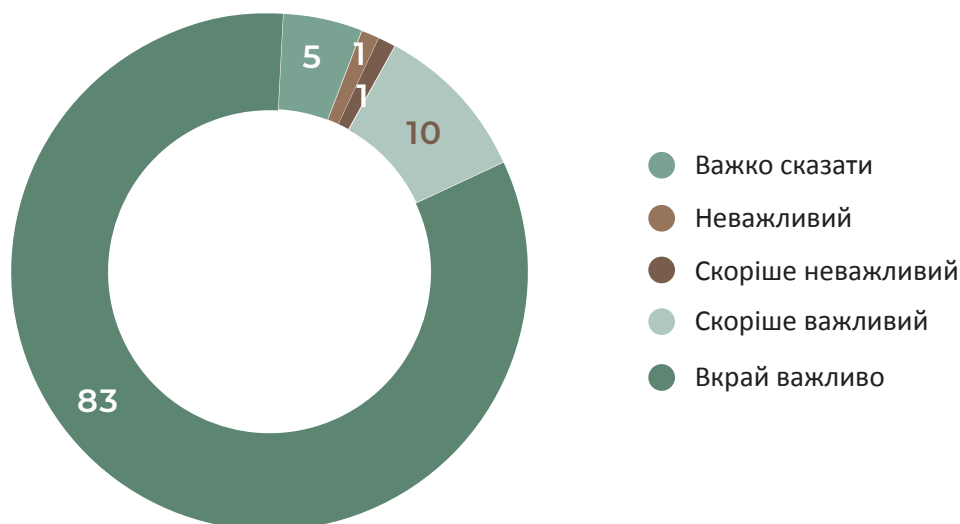
(у % до відповідей)

Майже всі респонденти (93%) вказали, що доступ до правосуддя є вкрай або скоріше важливим для жертв найтяжчих злочинів. Про його неважливість зазначив лише 1 % опитаних.

НАСКІЛЬКИ ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ Є ВАЖЛИВИМ ДЛЯ ЖЕРТВ НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ?

(у % до опитаних)

Щодо доступу до правової допомоги учасники фокус-груп та інтерв'ю зазначали, що доступ до допомоги є, але вона часто тільки первинна та не завжди якісна. При чому постраждалі зверталися за допомогою як до державних ініціатив, так і до громадських організацій, благодійних фондів, які можуть консультувати самостійно або пропонують свої послуги для людей через місцеві органи влади. Водночас частина відгуків була схвальна.

«Отримується допомога тільки на перших сходинках, а потім тобі треба продовжувати, но це вже за платно».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Завдяки ось таким центрам підтримки постраждалих при Офісі Генеральної прокуратури, це все працює. Якщо ти звертаєшся, та тобою займаються... Я зі свого досвіду та досвіду мого товариша, друга, який у Бучі укрит 50 людей, а його підвал закидували гранатами... Він свідок декількох кримінальних справ. То центр, звісно, чим може – допомагає.

І це велика підтримка».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

Скаржилися й на корупцію, що перешкоджає доступності правової допомоги для всіх категорій громадян.

«Я думаю, якщо, наприклад, звертатися до фондів, то, можливо, там і легко. Я не знаю. У мене такої практики нема. Але якщо звертатися просто напругу кудись, то тільки це через кошти. Якщо кошти є, то легко. Якщо немає, то це дуже складно».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Щодо доступу до слідства респонденти поділилися певними проблемами та зазначали, що подати заяву про злочин досить легко, але надалі комунікація зі слідчими, розслідування злочину, збір доказів може бути дуже повільним або не відбуватися взагалі.

«Скажімо, справа з мого дому. Я викликав поліцію, завели кримінальну справу, 365-та стаття. Нею займається СБУ. І все. І тиша. Просто тиша. Я розумію, що цих кримінальних справ багато та ніхто не буде займатися. За документами-то в мене ділянка постраждала. І все, і тиша».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Звернутися до органів поліції або написати заяву – це не є складно. Заяву написати взагалі не складно. А чи будуть її розглядати – це є питання. Ми стикалися з питанням, що жінка відкрито висловлювала підтримку, кажучи простими словами, сепаратизму – «Так, Росія прийде – порядок наведе». Була написана відповідна заява до відповідних органів. Але я здивувався, як то кажуть, жінка вільно поїхала собі через певний час за кордон, хоча отримала навіть офіційну підозру в сепаратизмі. Це мене трохи... Як так? Ми страждаємо від цього всього. І люди так якось невідповідально ставляться до своїх посадових обов'язків».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Доступ до суду респонденти оцінили краще, ніж до слідства, згадуючи про корисність застосування «Дія» в цьому контексті.

«Я як людина, яка мала досвід судової тяганини, то все це теж легко вирішується. У «Дію» приходить повідомлення про засідання суду, коли воно буде. Це все зараз автоматично».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«У нашому випадку – так. Взагалі, це більш простіше, ніж звернутися, наприклад, якщо хтось безвісти пропавши, і якщо це поліція, слідчі. То в плані з судом - це легше. Люди більш лояльні».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Більше половини громадян очікують від міжнародного правосуддя покарання вищого керівництва РФ (54 %) та військових РФ, які вчинили воєнні злочини (53 %). Також майже половина опитаних очікують розгляду злочинних дій російського вищого керівництва під час війни (46 %). Кожен п'ятий опитаний не знає, чого очікувати від міжнародного правосуддя (20 %).

ОЧІКУВАННЯ ВІД МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до відповідей)

Майже половина опитаних очікують від національного правосуддя притягнення до відповідальності справедливим судом людей, які вчинили найтяжчі злочини (48 %). Також значна частка респондентів (39%) очікує на збір свідчень від усіх жертв та свідків найтяжчих злочинів. 18 % не мають жодних очікувань, ще 8 % - завагалися із відповіддю.

ОЧІКУВАННЯ ВІД НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до відповідей)

Відносно дій, які має вчиняти національна система правосуддя щодо найтяжчих злочинів, постраждали на фокус-групах здебільшого зазначали, що важливо збирати свідчення, систематизувати та структурувати дані про воєнні злочини для подальшого подання справ до міжнародного суду.

«Наскільки я бачу ситуацію, це збір і систематизація. Тому що я не бачу важелів, які можуть ці судові рішення, навіть якщо вони будуть справедливі і по темі, я не бачу важелів, як вони будуть їх впроваджувати. Тому це тільки через якісь міжнародні суди. А задача нашої системи – підготувати ці матеріали, збір і систематизація. Більше я не бачу нічого в цьому сенсі».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Тобто вони зараз мають структурувати свою роботу, щоб не було питань до їхніх робіт в майбутньому, тобто потім, коли потрібно буде вже вирішувати питання людей, вони будуть казати, а ми тільки налаштуємо, ми не маємо бази, ми загубили ваше звернення або ще щось».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Обов'язково, я думаю, повинен бути єдиний створений реєстр таких воєнних злочинів.

І вже, мабуть, передача їх до міжнародного суду – теж повинно це бути».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Йти до міжнародного суду та добиватися фінансової компенсації для людей, які постраждали. Повністю все це озвучувати, виносити це все на міжнародну арену, та потрібно людям відновлювати домівки, відновлювати майно, щоб це була компенсація. Та надати статус».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

Експерти у глибинних інтерв'ю також зазначали, що на рівні національного правосуддя важливо збирати та фіксувати докази воєнних злочинів, а вже розглядати справи та виносити вироки доцільніше в міжнародному суді.

«Я думаю, що в Міжнародному суді є досвід розглядання таких справ, і не тільки по нашій країні. Це в світі, мабуть, ми не перша країна, яка потерпає від такої несправедливості, і люди втрачають та гинуть. Я думаю, у них більше досвіду в таких справах».

Із інтерв'ю з експертом

«На те воно і є міжнародне правосуддя, аби спільнота активізувалась навколо того, щоб таке не повторювалось. Тому що коли це можна робити з однією країною, то тоді це дає дозвіл на те, щоб робити і з іншою країною. А коли такі злочини розслідуються в Міжнародному суді, то це, знаєте, такий... все ж таки, ну, сигнал для інших країн, що з вами може бути те ж саме, якщо вони будуть не на все реагувати. Сподіваюсь, що це посилить безпеку».

Із інтерв'ю з експертом

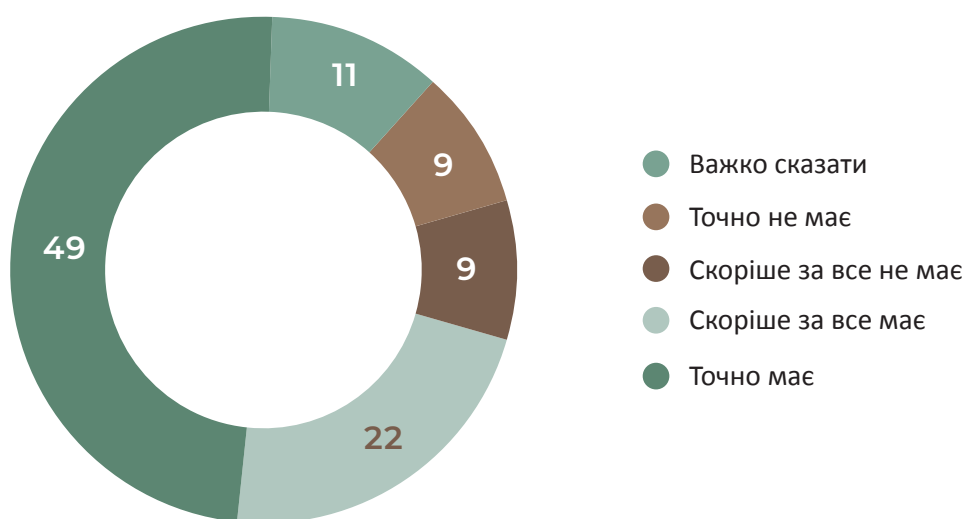
«Наша система має фіксувати все належно до всіх правил, передавати до Міжнародного суду, більше нічого».

Із інтерв'ю з експертом

Більшість респондентів вважають, що міжнародний процес має розглядати історію кожного постраждалого (71 %). Натомість 18 % мають думку, що він точно або швидше за все не має цього робити.

ЧИ МАЄ МІЖНАРОДНИЙ ПРОЦЕС РОЗГЛЯДАТИ ІСТОРІЮ КОЖНОГО ПОСТРАЖДАЛОГО?

(у % до ОПИТАНИХ)

Під час фокус-груп і глибинних інтерв'ю учасники висловлювали значно більшу довіру до міжнародних судів, ніж до національних, зазначаючи, що ефективність перших є значно вищою.

«Якщо це буде наша судова система в Україні, то, мабуть, я б не хотіла брати участь. Тому що вже є досвід судової багаторічної тяганини. Не хотілося б мені з нашими судами ще раз зв'язуватись. Тому що я вже знаю, що таке наші суди. Якщо це буде міжнародний якийсь суд, то це вже інша справа».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Якось довіри до міжнародних судів, напевно, більше. З міжнародним судом доведеться вже Росії рахуватися».

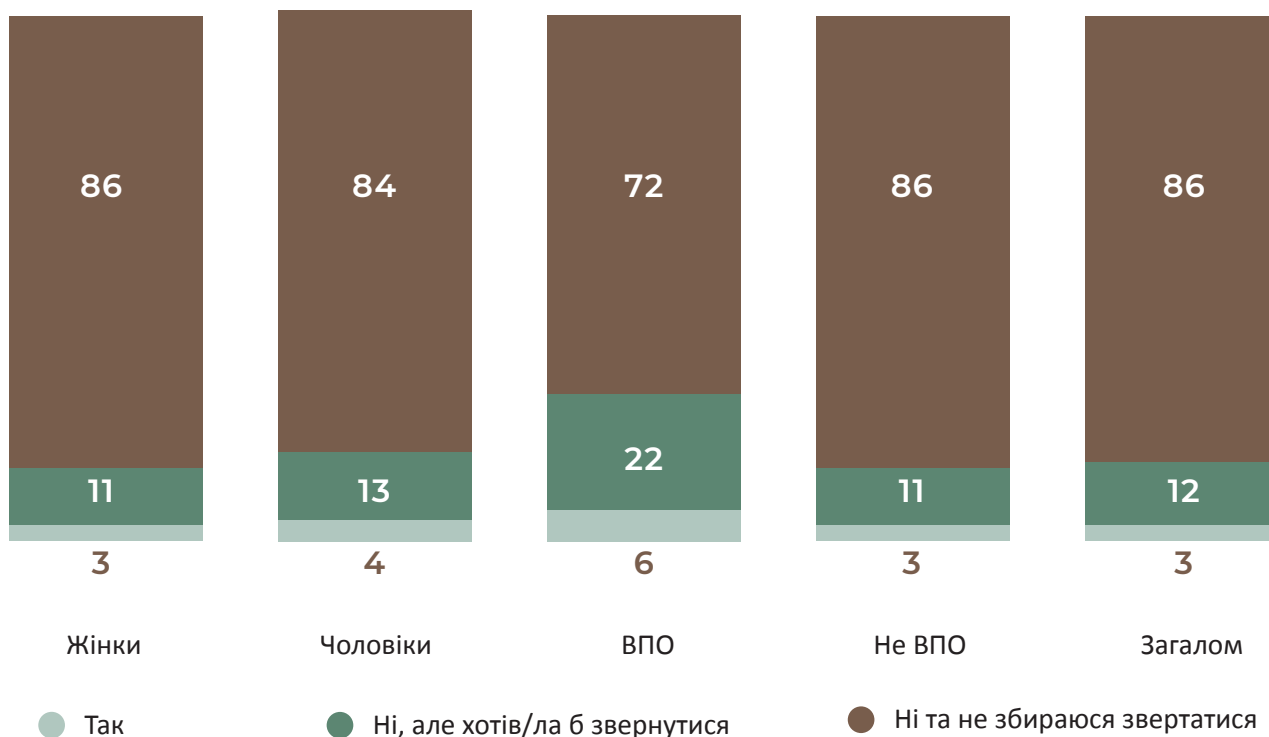
Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

ДОСВІД ЗВЕРНЕННЯ ДО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

85% опитаних не мають досвіду звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинений найтяжчий злочин та не планують звертатися. Про наявність такого досвіду зазначили лише 3% респондентів. 12% - хотіли би звернутися у майбутньому, при чому серед ВПО (22%) таких бажаючих в 2 рази більше, ніж серед постійного населення (11%).

ЧИ МАЛИ ВИ ДОСВІД ЗВЕРНЕННЯ ДО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ ЗАЯВОЮ ПРО ВЧИНЕНИЙ НАЙТЯЖЧИЙ ЗЛОЧИН?

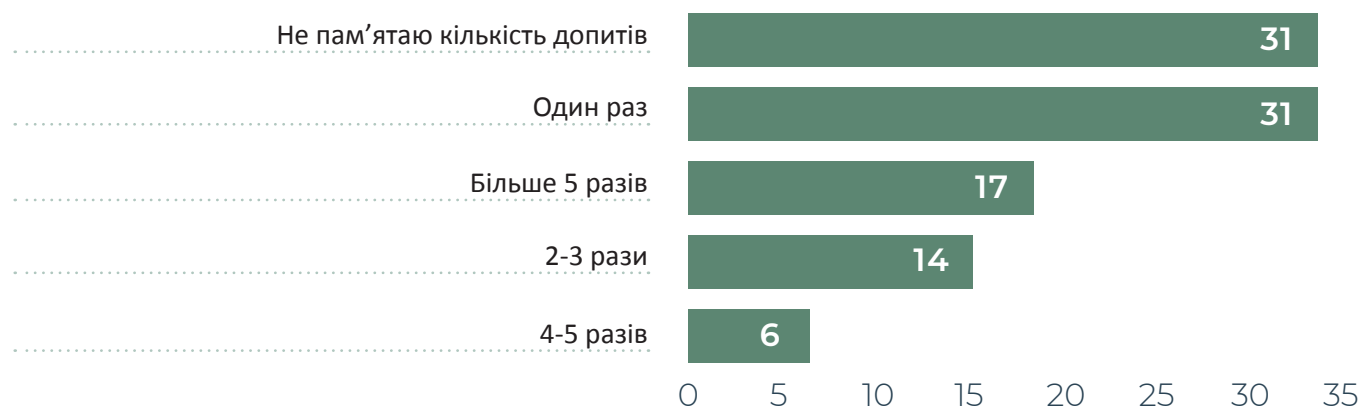
(у % до опитаних)

Приблизно одна третина респондентів зазначила, що їх допитували один раз, і така ж частка опитаних вказала, що не пам'ятають кількість допитів. Найменше респондентів були допитані 4-5 разів (2 людини).

СКІЛЬКИ РАЗІВ ВАС ДОПИТУВАЛИ РІЗНІ ПРАВООХОРОННІ ЧИ СУДОВІ ОРГАНИ ПО ВАШІЙ СПРАВІ?

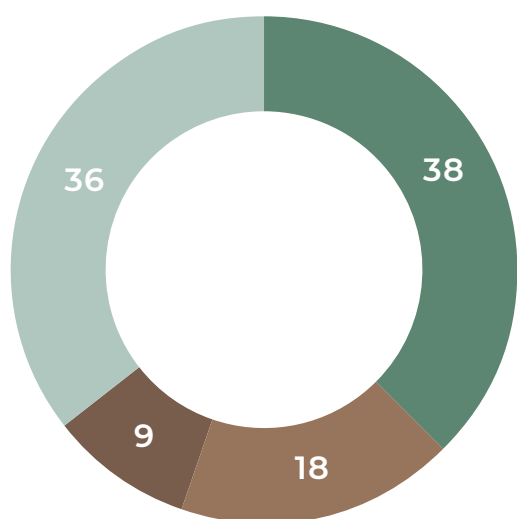
(у % до тих, хто зазначив про такий досвід)

Значна частина громадян (38 %) ставляться до повторних допитів правоохоронними органами спокійно та готові розповісти скільки треба в разі необхідності. Для 18 % це є або може бути важко – кожного разу пережити цей досвід може бути емоційно складно. 9 % відмітили, що це може бути емоційно нестерпно.

ЯК ВИ СТАВИТЕСЬ ДО ПОВТОРНИХ ДОПИТІВ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ?

(у % до опитаних)

- Спокійно: готовий/готова розповісти скільки треба, якщо це потрібно
- Важко: кожного разу пережити досвід емоційно складно
- Емоційно нестерпно: відмовлялась/відмовлявся від повторних допитів, оскільки не хочу більше згадувати свій досвід
- Важко відповісти

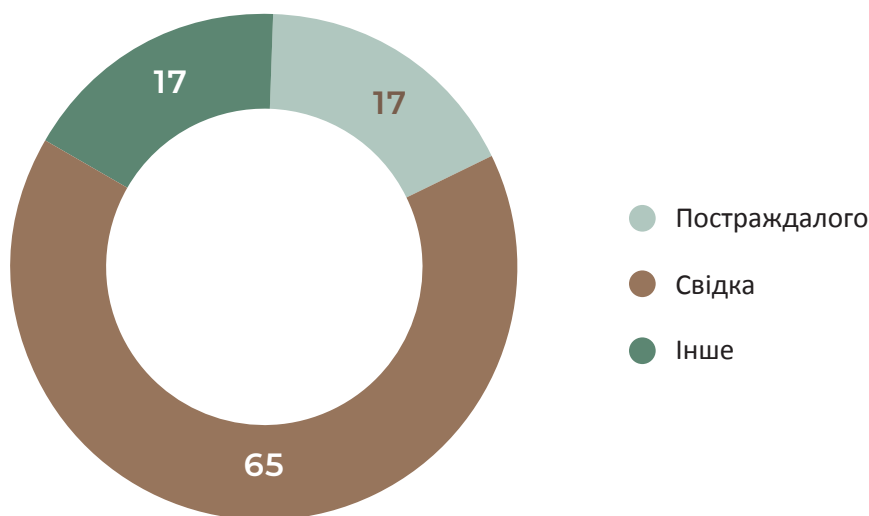
УЧАСТЬ У СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ СТОСОВНО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

98% опитаних заявили про відсутність досвіду участі в судових процесах щодо найтяжчих злочинів. Серед тих, хто все ж таки брав участь, переважають чоловіки та ті, хто мають статус ВПО.

Серед опитаних, які мали досвід участі в судових процесах стосовно найтяжчих злочинів, більшість (65%) були свідками. 17% були постраждалими. Серед інших варіантів зазначали про роль відповідача або присутнього.

РОЛЬ РЕСПОНДЕНТІВ У СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

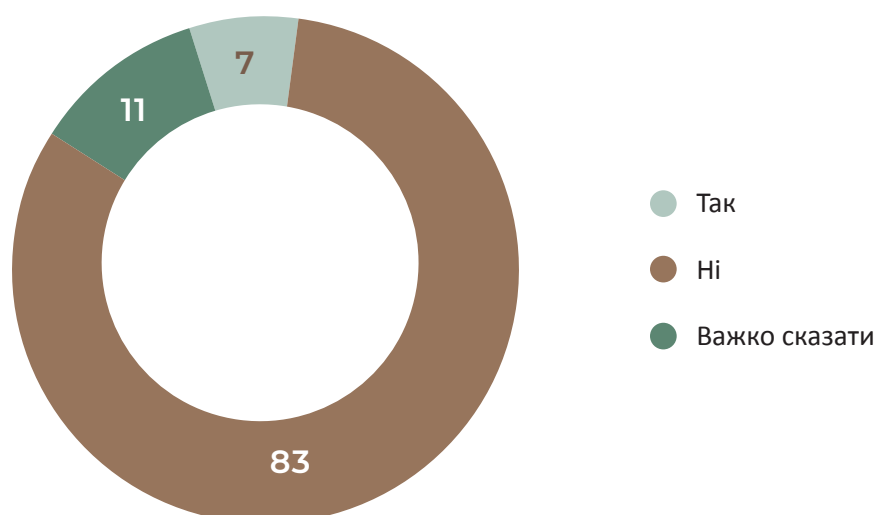
(у % до тих, хто зазначив про такий досвід)

83% респондентів зазначили, що не бажали б узяти участь у судових процесах стосовно найтяжчих злочинів. Однак майже 7% заявили про таке бажання. Серед них здебільшого чоловіки та особи, що мають статус ВПО.

ЧИ БАЖАЛИ Б ВИ ВЗЯТИ УЧАСТЬ У СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ?

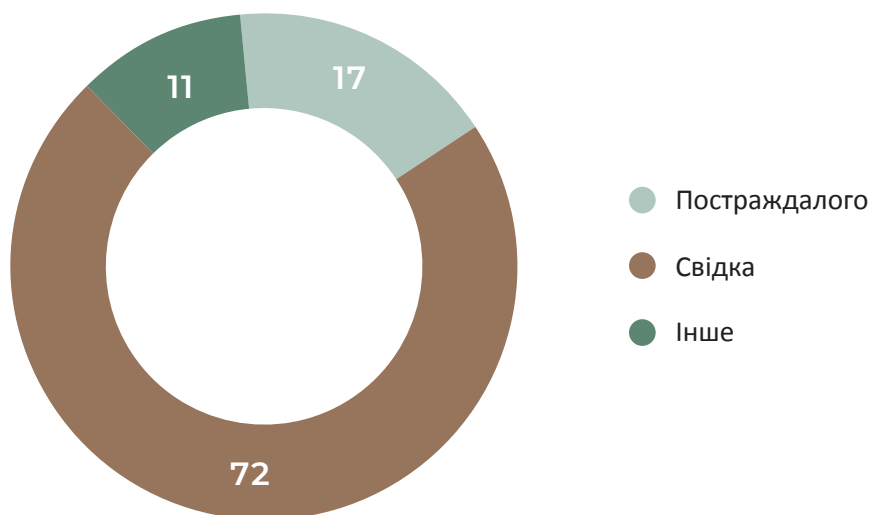
(у % до опитаних)

Серед тих, хто висловив бажання взяти участь у судовому процесі стосовно найтяжчих злочинів, більшість (72%) бачать себе у ролі свідка. 17% респондентів зазначили, що були б постраждалими. Щодо інших варіантів, то там вказували на ролі позивачів, а також членів підтримки сторони, що звинувачує.

БАЖАНА РОЛЬ РЕСПОНДЕНТІВ У СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ

(у % до тих, хто заявив про таке бажання)

У глибинних інтерв'ю та фокус-групах люди пояснювали, що відмова брати участь у судових засіданнях пов'язана із додатковим стресом та переживаннями. При цьому сил та ресурсів на це у постраждалих немає.

«Я б хотіла взяти участь, але я вже не витримаю цього морально і фізично, на сьогодні, ні, можливо, пізніше, то так».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Це, мабуть, було б дуже тяжко і морально, і фізично, і по здоров'ю. Я думаю, це дуже тяжкі процеси».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Частина постраждалих, які чітко зазначили про своє бажання взяти участь у судових процесах, мотивували це головним чином необхідністю покарання злочинців. Здебільшого охочі взяти участь у судових процесах вказували, що були б свідками.

«Бажання є. Це треба засудити. За це мають бути покарані. Бо агресори своїми діями спричиняють значні наслідки. Наприклад, з моєї ситуації. Моя мама була майже здоровою людиною. Зараз я маму забрала геть недієздатною. І це лише через те, що вона не хотіла брати російський паспорт. Вона не отримувала медичного супроводу ніякого. І її просто загробили».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«По-перше, для мене це відчуття, щоб справедливе покарання було тим людям. Чи нелюдям. Я не знаю, як їх ще називати. І щоб вони понесли його. Скільки родин понесло горя? Я зараз саме особисто вже за себе. Але я ж розумію, що у людей, навіть, ще й більше горе. І щоб вони понесли покарання, і влада країни-агресора, і, навіть, її мешканці, щоб вони сплачували. Тому що ми втра-

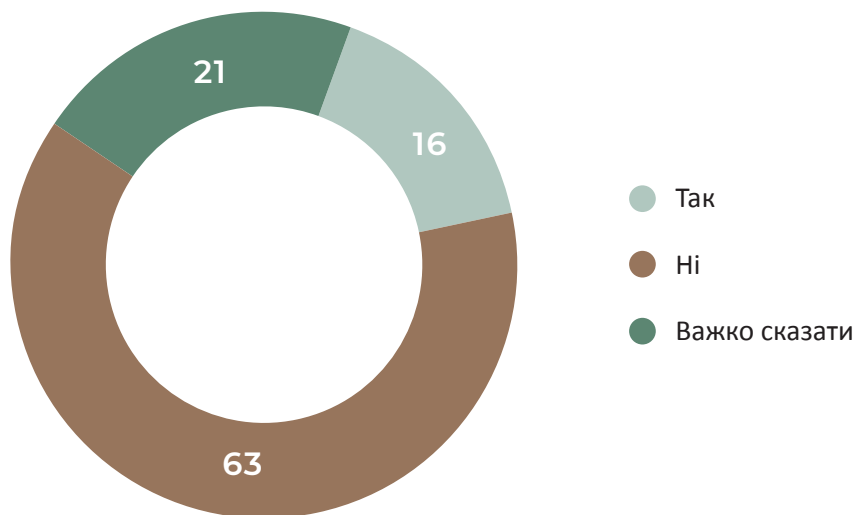
тили здоров'я, ми втратили рідних, ми втратили житло. Тут багато з цього впливає. І щоб вони за це покарання понесли».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

63% опитаних не вважають заочні провадження та процеси ефективною формою правосуддя. Протилежної думки дотримуються тільки 16% респондентів.

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ ЗАОЧНІ ПРОВАДЖЕННЯ ТА ПРОЦЕСИ ЕФЕКТИВНОЮ ФОРМОЮ ПРАВОСУДДЯ?

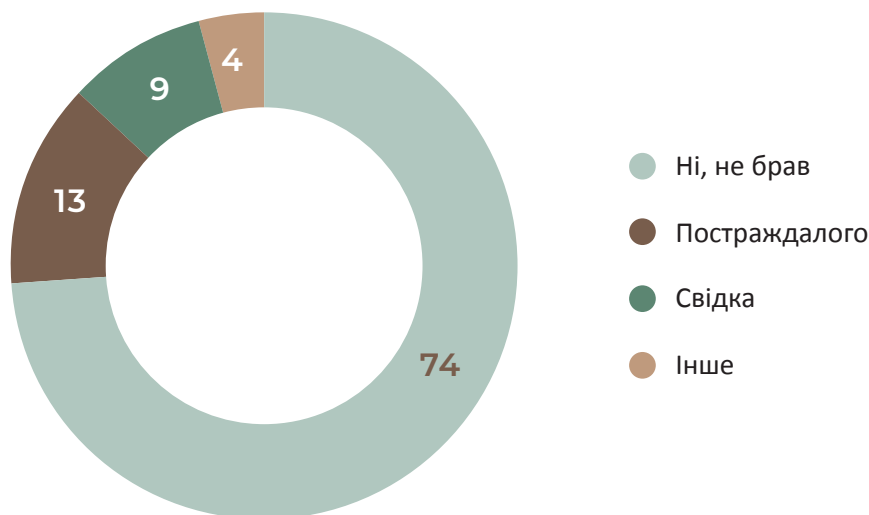
(у % до опитаних)

Більшість опитаних (74%) не брали участь у заочних провадженнях щодо найтяжчих злочинів. 13% брали та були постраждалими, ще 9% були свідками. Серед інших варіантів зазначали про роль підсудного.

ЧИ БРАЛИ ВИ УЧАСТЬ У ЗАОЧНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНІВ І ЯКЩО ТАК, В ЯКОСТІ КОГО?

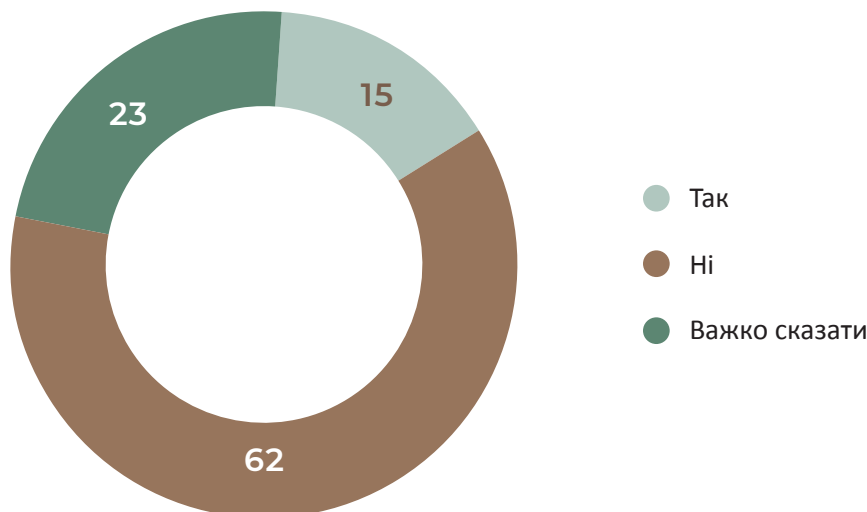
(у % до опитаних)

Більшість респондентів (62%) вважають, що в результаті заочних процесів справедливість відновлюється не так само, як і в результаті очних.

ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ, ЩО В РЕЗУЛЬТАТІ ЗАОЧНИХ ПРОЦЕСІВ ВІДНОВЛЮЄТЬСЯ СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТАК САМО ЯК І ПІД ЧАС ОЧНИХ?

(у % до опитаних)

Під час фокус-груп і інтерв'ю більшість постраждалих пояснювали, що ставляться до заочних процесів скептично через те, що не вірять в їх ефективність, в те, що засуджена людина понесе покарання. Водночас, на думку частини респондентів, якщо іншого способу засудити злочинця не має, то заочно це все одно потрібно робити.

«Мені здається, що це не вирок. Що таке заочний вирок? Як засудили Путіна. Ну, не може він кудись їхати. Ну, може, воно колись і здійсниться, так само як і заочно судять тих, які розстріляли. Напевно, це треба все-таки. Це я так розмірковую вголос. Напевно, колись там в майбутньому, зразу воно-то не діє, а колись воно, мені здається, все-таки буде діяти. Колись ті люди понесуть покарання».

З інтерв'ю з постраждалою від війни особою

«Такі вироки – вони просто не ефективні. Вони винесені і все. Так, знаєте, відстрілялися і все. А далі ніякого... Його вже ніхто не спіймає, не дожене. Ні. Він не буде дієвий. Він не вступить в дію».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Ну, а як можна ставитись до того, коли нічого не відбудеться, якщо людина це не розуміє, його неможливо дістати, щоб цей вирок йому пред'явити чи до нього застосувати, я так думаю, що це тільки воно буде на бумажці, а сенсу в цьому ніяку не буде, це моя власна думка».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Тільки декілька учасниць з числа багатодітних мам та мам з маленькими дітьми висловили позитивне ставлення до заочних вироків.

«Дуже позитивно, бо це безстрокові вироки, вони не мають часу, будуть виконуватись завжди, скільки б не прийшло часу, так скажу».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

«Так. Я також вважаю, що треба так. Тому що вони, навіть, якщо повернуться сюди, то вони вже будуть знати, що на них вже така-то справа відкрита. Що вони зробили якийсь злочин, будуть розуміти, що вони зробили. Але, все одно, хоч щось, але буде».

Із фокус-групи з постраждалими від війни особами

Щодо експертної думки, то вона є схожою з думкою постраждалих осіб. Більшість експертів також вважають, що заочні вироки не несуть ніякої шкоди для злочинців, а отже не є ефективними. В тому числі про це казали і представники Національної поліції.

«Чесно, трішки негативно в тому плані, що майже не можна виконати, це дуже важко виконати. Тому це відчуття таке, що без покарання. А насправді кожна людина, яка постраждала, частина її відновлення лежить там, де буде покараний, скажемо, агресор».

Із інтерв'ю з експертом

«Це тільки може дати якусь надію людині, яка буде права. Але, Ви ж розумієте, що практичного не буде нічого з цього вироку. Ну, звинуватять людину, винесуть їй заочний вирок. Вона живе там в Російській Федерації. Ну, і все. Що йому на той вирок? А людина тут без житла, без нічого».

Із інтерв'ю з експертом

ВИСНОВКИ

- Майже всі респонденти (від 90 до 96%) погоджуються з тим, що Росія скоює проти України воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини агресії та геноцид.
- 92% опитаних зазначили, що перш за все потрібно розслідувати вбивства та тортури людей на окупованих територіях. Більшість опитаних також вказали на першочерговість розслідування таких злочинів, як обстріли цивільної інфраструктури (78%), використання заборонених видів зброї (73%) та депортація українців у Росію (72 %).
- Переважна більшість респондентів (86%) вважає, що жертвами воєнних злочинів є цивільні, що загинули внаслідок бойових дій. Так само основна маса опитаних зазначали, що жертвами можна вважати цивільних та військових, що отримали поранення внаслідок бойових дій (79 % і 73 % відповідно), а також людей, які втратили родичів внаслідок бойових дій (69 %).
- Себе жертвами воєнних злочинів вважають майже половина респондентів (47 %).
- Найбільше респондентів (63%) зазначили, що статус потерпілого від найтяжчих злочинів має автоматично надаватись усім, хто опинився в зоні бойових дій. Також досить розповсюдженими є думки про те, що цей статус має автоматично надаватись всім, хто опинився в окупації (54%), та тим, хто звернувся до державних органів із цим питанням (45%).
- Громадяни найчастіше вказували на те, що постраждали від найтяжчих міжнародних злочинів потребують психологічної допомоги (85%), соціальних гарантій (80%) та юридичної допомоги (74%).
- 91% респондентів вважають, що захист свідків і постраждалих має бути обов'язком держави. Втім, 82% зазначили, що не знають про створення Координаційного центру підтримки потерпілих та свідків при Офісі Генерального прокурора. 70% опитаних вказали, що такі центри мають існувати при всіх правоохоронних органах і судах.
- Більше третини опитаних зазначили, що відчувають небезпеку у зв'язку з тим, що вони є учасниками або свідками певних подій під час війни. 71% респондентів вказали, що вони не знають (або не впевнені в цьому), як отримати необхідний захист від держави. Серед потенційних чинників найбільшої небезпеки для них опитані найчастіше згадували все, що пов'язано з бойовими діями (обстріли, бомбардування, окупація тощо), а також ризики, що зумовлені війною: втрата близьких, майна, стан невизначеності тощо.
- 60% опитаних вважають захист держави, що є наразі, неефективним. Здебільшого респонденти потребують соціальної (42%) та психологічної (38%) допомоги, а також фізичного захисту (26%). Тільки 13 % респондентів представники держави пропонували певний захист, найчастіше це була соціальна допомога. Захистом від держави користувалися лише 16% опитаних.
- Респонденти вважають найбільш ефективними і відповідно найбільше довіряють міжнародним (48 % - вважають ефективними і 53 % - довіряють) та громадським організаціям (42 % і 52 %) та СБУ (43 % і 45 %), а найменше – судам (28 %), прокуратурі (27 %) та Офісу Омбудсмена (25 %).
- Кожен другий громадянин вважає, що правова допомога (51 %) та звернення до суду (49 %) є частково або цілком доступними в Україні. Значно менше – третина опитаних (34 %) думає так само про доступ до розслідування.
- Більше половини опитаних зазначили, що зайва бюрократизація є бар'єром для жертв найтяжчих злочинів на шляху до правосуддя (55 %). Також часто згадували про такі бар'єри, як відсутність інформації про те, куди звертатись (46 %), та задовгу тривалість процесів (44 %). Тільки 2 % вважають, що бар'єри на цьому шляху відсутні.
- Щодо очікувань від міжнародного правосуддя відносно найтяжчих злочинів, то більше по-

ловини респондентів бажають покарання вищого керівництва РФ (54 %) та військових, які вчинили воєнні злочини (53 %). Також майже половина опитаних очікують розгляду злочинних дій російського вищого керівництва під час війни (46 %).

- Майже половина опитаних очікують від національного правосуддя притягнення до відповідальності справедливим судом людей, які вчинили найтяжчі злочини (48 %). Також значна частка респондентів (39%) очікує на збір свідчень від усіх жертв та свідків найтяжчих злочинів.
- 85% опитаних не мали досвіду звернення до правоохоронних органів із заявою про вчинений найтяжчий злочин. 12% зазначили про бажання звернутися у майбутньому.
- 98% опитаних не мали досвіду участі в судових процесах щодо найтяжчих злочинів. Серед опитаних, які мали досвід участі в судових процесах стосовно найтяжчих злочинів, більшість (65%) були свідками.
- 83% респондентів зазначили, що не бажали б узяти участь у судових процесах стосовно найтяжчих злочинів.
- Більшість громадян не вважають заочні провадження та процеси ефективною формою правосуддя (63 %) та не вважають, що в їх результаті відновлюється справедливість так само, як під час очних (62%).